

*...in nostra lingua
Hringe nominant*

Tanulmányok Szentpéteri József
60. születésnapja tiszteletére

...in nostra lingua Hringe nominant

Tanulmányok Szentpéteri József 60. születésnapja tiszteletére

...in nostra lingua
Hringe nominant

Tanulmányok Szentpéteri József
60. születésnapja tiszteletére

Szerkesztette:
Balogh Csilla–Petkes Zsolt–
Sudár Balázs–Zsidai Zsuzsanna

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Kecskeméti Katona József Múzeum
Budapest–Kecskemét

2015

© MTA BTK, 2015
© Kecskeméti Katona József Múzeum
© Szerzők, 2015

ISBN 978-963-416-001-4

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is

Borító: Falera a Vörs-Papkert temető 307. sírjából. Fotó: Gőzsy Gáborné
Szentpéteri József portróját Bahget Iskander fotóművész készítette

Kiadja az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Kecskeméti Katona József Múzeum
Felelős kiadó: Fodor Pál–Rosta Szabolcs
Nyomdai előkészítés:
MTA BTK Történettudományi Intézet
tudományos információs témacsoport
Vezető: Kovács Éva
Tördelés: Horváth Imre
Nyomdai munka: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: dr. Tomcsányi Péter

Tartalom

Szentpéteri József köszöntéséhez (RIDEG LÁSZLÓ).....	7
Szentpéteri József köszöntése (FODOR PÁL).....	9
SOMOGYVÁRI ÁGNES	
Bronzkori birituális temetőrészlet Solt-Szőlőhegyen	11
Bronze age biritual partial cemetery at Solt-Szőlőhegy	27
LANTOS ANDREA	
Kora avar kori lószerszámos temetkezés Dunavecscén	29
Early Avar burial with a set of harness at Dunavecse	37
BALOGH CSILLA	
A homokrévi 8. sír faragott csontlemezei. Új adatok az avar kori tegezek típusaihoz	39
The carved bone plates of grave 8 from Mokrin (Srb). New data to the types of the Avar age quivers	70
MADARAS LÁSZLÓ	
Hol is lehetett az avarok „Hring”-je?	73
Where may the “Hring” of Avars have been?	82
GYULAI FERENC	
Mérgező növények népvándorlás kori lelőhelyeken	83
Giftpflanzen der Völkerwanderungszeit in den Karpatenbecken	102
SZABADOS GYÖRGY	
Avar–magyar találkozó. Helyszín, időpont?	121
The “Avar–Hungarian conjunction”. Date and place?	141
LŐRINCZY GÁBOR–STRAUB PÉTER–TÜRK ATTILA	
Hatalomváltás a Maros-torkolat nyugati oldalán a 9–10. századi településtörténet tükrében.....	143
The change of power in the 9th–10th-century history of the settlement on the West side of the mouth of the River Maros in the light of archaeological finds	165
KÖLTŐ LÁSZLÓ–HEGYI BORBÁLA	
Vörs-Majori dűlő. Régészeti adatok Somogy megye 10–11. századi fegyveres sírjaihoz	167
Vörs-Majori dűlő. Data for the 10th–11th-century archer-graves of Somogy county	200

LANGÓ PÉTER–PETKES ZSOLT–SOÓS RITA	
Beszámoló a Solt-Kalimajor lelőhelyen folytatott kutatásról	201
Account about the research in the discovery place in Solt-Kalimajor	219
ZSOLDOS ATTILA	
Kóborlás az Árpád-kori Magyarországon	221
Wandering in the Árpád Age Hungary	230
ZSIDAI ZSUZSANNA	
Al-Idrīsī a baskírokról – adalék a „baskír kérdés” arab forrásaihoz	231
Al-Idrīsī’s account on the Bashkirs – addenda to the Arabic sources	242
PÁNYA ISTVÁN–ROSTA SZABOLCS	
A Dunapataj és Solt közötti terület késő középkori településhálózatának változása	243
The change of the Late Medieval network of settlements in the area between Dunapataj and Solt.	268
V. SZÉKELY GYÖRGY	
16. századi pénzlelet Soltról	269
16th-century coin hoard from Solt.	284
LEZSÁK GABRIELLA	
A bécsi magyar eredetű műkincsek és a visszaszerzésükre irányuló törekvések a reformkorban és a dualizmus alatt	285
Art treasures of Hungarian origin in Vienna and efforts to retrieve them during the Reform era and the period of Dualism	311
SUDÁR BALÁZS	
Hogyan lettünk (újra) „íjásznemzet”? Az íj visszakерülése a honfoglalókról kialakított képbe.	313
How have we become (again) “a nation of archers”? The return of the bow into the picture about the Hungarian conquerors	328
TAKÁCS MIKLÓS	
A bulgáriai középkorrégészet első négy évtizedéről	329
About the first four decades of the Medieval Archaeology in Bulgaria	345

A homokrévi 8. sír faragott csontlemezei. Új adatok az avar kori tegezék típusaihoz*

A homokrévi avar temető 8. sírját 1946-ban László Gyula ismertette.¹ Elsősorban a sírból származó, karcolt állatalakokkal díszített csonttégely állt figyelme homlokterében, hiszen munkájában a nomád népek hitvilágával foglalkozott, de a sír leírására, a mellékletek felsorolására is sort kerített; sőt egy sírrajzot is „rekonstruált” a feltárást végző Szasszer János rajza alapján.² A leletek között lévő két, meandermintás csontlemez – melyek Szasszer megfigyelése szerint a derékon keresztben, egy vonalban helyezkedtek el – László Gyula övre rekonstruálta.³

Az avar kori csonttárgyak között – legalábbis díszítését tekintve mindenképpen – egyedinek tartható csontlécek feltételezésem szerint nem az övhöz tartoztak, hanem tegezdíszek voltak. A következőkben e lemezekkel díszített tegez lehetséges rekonstrukciójával és a tegeztípus Kárpát-medencei előfordulásával foglalkozunk.

Mielőtt azonban e témára rátérnénk, nem haszontalan röviden magáról a temetőről és későbbi kutatásáról szót ejteni, ami némiképpen magyarázatot adhat arra, hogy miért szükséges e helyen a 8. sír immár harmadszori publikálása.

Elöljáróban a homokrévi temetőről

A Bánátban (ma Szerbia) található, a Tiszától keletre, az Arankától pedig délre levő Homokrév/Mokrin község belterületének déli szomszédságában elterülő egykori téglagyárban 1931–1943 között néhányszor folyt feltárás, amit Szasszer János mokrini tanító végzett. Ugyanakkor már sokkal korábban, 1914 júniusában került elő egy sír, melyet a Feldmann-téglagyár földbányájában munkások találtak. A sírban lándzsa, kard és nyílhegyek voltak, melyek elkallódtak.

A téglagyárnak 1930-ban új tulajdonosa lett Dobroszavljev Milan személyében. 1931. augusztus 24-én ő értesítette Szasszert, hogy a Vodoplav-dűlői téglagyár földbányájának északi oldalfalában egy kb. 2 × 2 méteres gödör rajzolódik ki. Ez volt az első

* A tanulmány az OTKA K-109510 pályázat támogatásával készült.

¹ László 1946.

² Uo., 66–67, 1. kép.

³ Uo., 2. kép.

sír, melyet Szasszer János feltárt. A következő években, 1943 februárjáig összesen 75 sír került kibontásra. A feltárásban fia, Szasszer Kamilló és tanítványa, Hunyár Emil tiszteletes voltak segítségére.

Szasszer az általa kiásott sírokról leírást készített és sírlapok segítségével a csontváz helyzetét és a leletek megtalálási helyét is rögzítette. Az eredeti sírlapok közül harminc-ről van tudomásunk, melyek a Szegedi Múzeum régészeti adattárában lelhetők fel.⁴

Feltehetően fényképfelvételek is készültek a sírokról, melyekről a temetőre vonatkozó különféle iratokban, levelezésekben, feljegyzésekben, kéziratokban több helyen történik említés, azonban a homokrévi temetővel kapcsolatosan fennmaradt dokumentumok között csak a Szasszer által 1931-ben feltárt 1. sír fotója található meg.⁵

Helyszínrajz nem készült. A temető kiterjedésére, szerkezetére vonatkozóan Szasszer megjegyzése áll csak rendelkezésünkre, mely szerint a feltárt sírok a temető déli részéhez tartoztak, s észak felé minden bizonnyal további sírok húzódnak. Hatnál több sírt nem talált egy sorban, de volt amelyben mindössze csak három sír feküdt egymás mellett.

A feltárás után Szasszer a temető publikálását tervezte,⁶ ehhez elkészítette az eredeti sírlapok tisztázásával a sírok és leletek katalógusát.⁷ Később a feldolgozás lehetőségét átengedte Csallány Dezsőnek, aki szintén csak a sír- és tárgy-leírásokig jutott el 1961-ből származó, kéziratban maradt munkájában, valamint a közölni szándékozott fotótáblák terveit állította össze.⁸

A temető leleteinek sorsát illetően az eltérő információk ma még kissé zavarják a tisztán látást. A dokumentumok között fellelhető két kísérőlevél, mely arról árulkodik, hogy 1942-ben Szasszer, illetve 1943-ban az ő megbízásából a fia egyes sírok leleteit Szegedre, a múzeumba küldte.⁹ Csallány Dezső kéziratában viszont arra utal, hogy Szasszer magángyűjteményéből a temető anyaga Budapestre került.

Arra vonatkozóan megegyeznek a különböző helyeken szereplő adatok, hogy a temető Magyarországra került leletei végül 1958-ban államközi megegyezés keretében visszajutottak az akkori Jugoszláviába, s az Újvidéki Múzeumba kerültek. Ugyanakkor a Szasszer által készített dokumentáció vagy annak egy része a Szegedi Múzeumban maradt.

⁴ Az alábbi sírokról áll rendelkezésünkre sírlap: 1., 2., 8., 9., 12., 13., 18., 19., 31., 35., 36., 39., 40., 41. 43., 44., 46., 47., 49., 51., 53., 58., 60., 61., 62., 63., 64., 65. és 67. sír. A dokumentumok az MFM RégAd. 1577-93 leltári számon találhatóak.

⁵ MFM RégAd. 1584-93/1.

⁶ A sírokat a griffes és indás övveretek hiányában honfoglalás koriaknak vélte. Először Móra Ferenc vetette fel a sírok avar voltát 1933. június 16-án Szasszer Jánoshoz intézett levelében, majd 1940 januárjának elején László Gyula állapította meg kétséget kizáróan, hogy kora avar kori temetőről van szó.

⁷ MFM RégAd. 1579-93. Vö. László 1946, 6. j.

⁸ FM RégAd. 1580-93.

⁹ Az egyik 1942. április 8-án, a másik 1943. január 7-én kelt. Ez utóbbiban konkrétan az 1., 8., 12., 13., 31., 35., 46., 47., 61., 67/II., 69., 71., 72., 73. és 74. sír leleteinek átadásáról történik említés. MFM RégAd. 1581-93/1, 5.

Az embertani anyagra vonatkozóan nincsenek egyértelmű információk. Csallány Dezső úgy tudta, hogy a Belgrádi Múzeum természettudományi gyűjteményébe került, míg a temetőt feldolgozó Aleksandr Ranisavljev azoknak hollétéről semmit nem tudott kideríteni.¹⁰

Tovább árnyalja a képet, hogy 1945 és 1958 között Luka Nadlački amatőr régész további 25 vagy 26 sírt tárt fel, melyek leletei a Kikindai Nemzeti Múzeumba kerültek.¹¹ E sírokról dokumentáció nem készült, és a tárgyak összetartozására vonatkozóan sincs információ.

Annak ellenére, hogy a temetőt a hazai és a nemzetközi szakirodalomban többen is említették, s egyes tárgyakat ismertettek,¹² sokáig csak néhány sír vázlatos közlésére került sor. László Gyula korábban már idézett 1946-os munkáján túl, jelen sorok szerzője a Kárpát-medence maszkos vereteit összefoglaló tanulmányában a 49., 58., 60., 62. és 67. sírok Szasszer-féle sírrajzait, továbbá a sírok rövid leírása és a leletek felsorolása mellett a leletegyüttesek archív fotóit is közzétette.¹³

A homokrévi temető anyagának közzétételére és a leletanyag feldolgozására néhány évvel ezelőtt került sor előbb egyetemi szakdolgozat, majd monográfia formájában.¹⁴ A publikáció azonban korántsem tekinthető teljesnek, ugyanis szerzője a Szegedi Múzeumban őrzött dokumentumokhoz nem fért hozzá, melyet munkájában több helyen is hangsúlyozott.¹⁵ Láthatólag nem törekedett arra sem, hogy az egyes sírokról legalább a már korábban valamilyen formában publikált adatokat összegyűjtse és felhasználja.

A 8. sír leletei

Az 1933. május 23-án kibontott sírról fennmaradt Szasszer János sírrajza (1. tábla 1), eredeti leírása a sírlapon, valamint a „letisztázott” sírleírás is, Szasszer kézirat-kezdeményén.¹⁶ László Gyula alapvetően ezek, valamint az általa még látott fényképfelvétel alapján készítette el a sírrajzot és a leírást. Sírrajza részben rekonstrukciónak tekinthető, hiszen olyan részleteket is megrajzolt (padkás sírgödör, az északi padkán a részleges ló, a zablával és a hevedercsattal, illetve az egész kutyaváz), melyek az eredeti sírrajzon nem szerepeltek (1. tábla 2).

¹⁰ Ranisavljev 2007, 8.

¹¹ Uo., 26–27, T. XXXIX–XLIII.

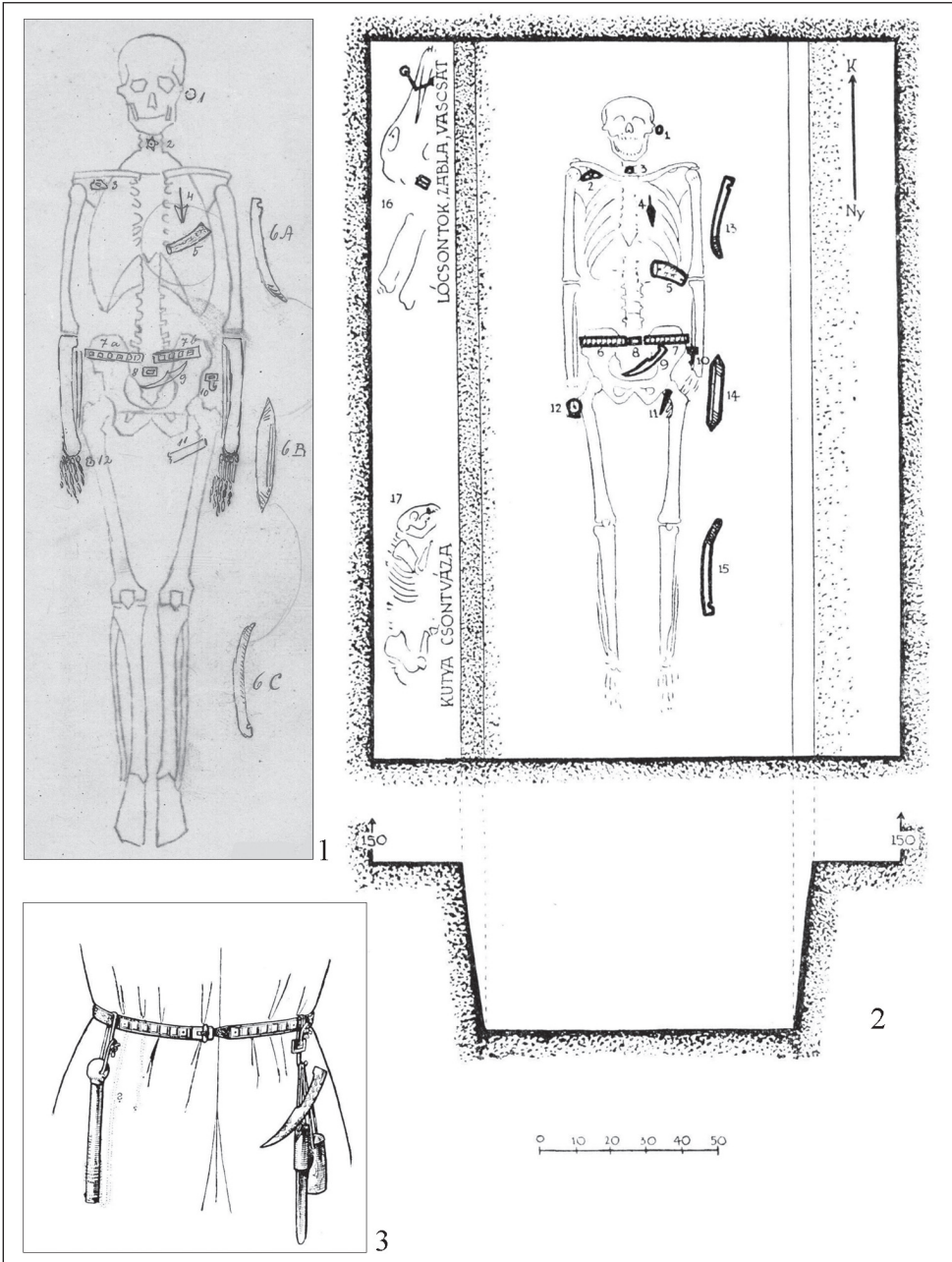
¹² Felsorolásukat lásd László 1946, 6. j; Ranisavljev 2007, 9–10.

¹³ Balogh 2004, 268–269, 20–25. kép. A 67. sír tegezcsontjait később a sírban megfigyelt és a sírrajzon rögzített elrendezésük szerint Straub Péter újra bemutatta (Straub 2006, 16. j, 8. kép 1).

¹⁴ Ranisavljev 2007.

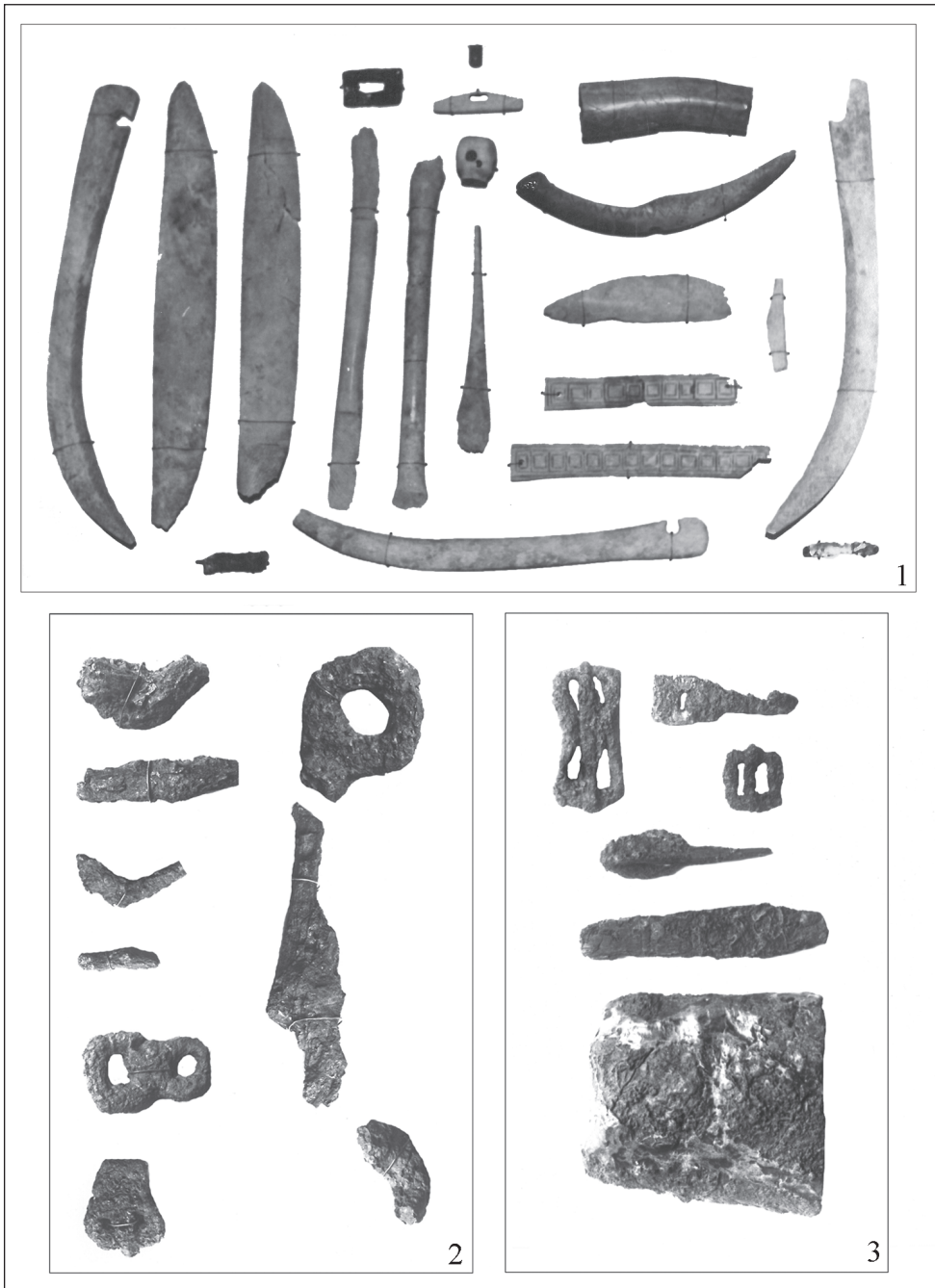
¹⁵ Uo., 8, 65.

¹⁶ MFM RégAd. 1577-93/4, 1579-93/2–3.

1. tábla. 1. Szasszer János sírrajza; 2. László Gyula rekonstruált sírrajza (László 1946 nyomán);
3. László Gyula övrekonstrúciója (László 1946 nyomán)

Fig. 1. 1. Grave drawing by János Szasszer; 2. Reconstructed grave drawing by Gyula László;
3. Reconstruction of the belt by Gyula László

2. tábla. A homokrévi 8. sír leleteiről készült archív felvételek (MFM Fotótár)

Fig. 2. Archive photos of the finds of the Homokrév, grave 8 (Archive of Móra Ferenc Museum)

László Gyula sírrajzán a bal bordák végébe rajzolt csonttégely és a bal szeméremcsontnál lévő vaskés helye kissé eltér e tárgyak eredeti sírrajzon feltüntetett helyétől. Ezek azonban nem számottevő különbségek. Az már fontosabb, hogy a medencében fekvő, áttört téglalap alakú bronzveret – eltérően az eredeti rajztól – a derékon keresztben, egy vonalban fekvő két csontléc közé helyezte, s az öv rekonstrukciója ezen az apró „pontatlanságon” alapult (1. tábla 3). A leletek között a Szasszer leírásában szereplő darabokat sorolta fel.

Ezekhez képest Csallány Dezső sírleírásában a leletegyüttesben további tárgyak is felsorolásra kerültek: egy ovális vascsat téglalap alakú szíjszorítóval, egy másik vascsat, vas akasztóhurok, „kolompszerű vastárgy” és egyéb apró vastörédek.¹⁷ Sajnos nem dönthető el, hogy mi alapján kapcsolta e tárgyakat a sírhoz, de a legvalószínűbb az, hogy a Szasszer-féle dokumentumok mellett rendelkezésére álltak a temető anyagáról a Nemzeti Múzeum által készített, a leleteket többnyire síregyüttesenként vagy legalábbis összetartozóként ábrázoló fotók is (2. tábla).¹⁸ Így a zablát ábrázoló fotón az ovális vascsat, a vas akasztóhurok és kisebb vastörédek (2. tábla 2), míg a tegezakasztót, a hevedercsatot, egy kisebb csatot, nyílhegyet és a vaskést tartalmazó felvételen a vastégely látható (2. tábla 3).

A temetőmonográfiában megjelent sírleírás készítésénél Aleksandr Ranisavljev szintén csak a Szasszer-féle leírást és az újvidéki múzeumi leltárt, valamint a múzeumi gyűjteményekben fellelhető tárgyakat vehette alapul.¹⁹ Ezért néhány tárgyról azt jegyezte meg, hogy nem található a leletek között; így a vaskésről, a nyílhegyről, a hevedercsatoról, a tegezakasztóról és a bogozóról, s ezeket a tárgyakat a sírszám nélküli szörványok között szerepeltette.²⁰

A rendelkezésünkre álló adatok alapján a sír és leleteinek leírása a következő:

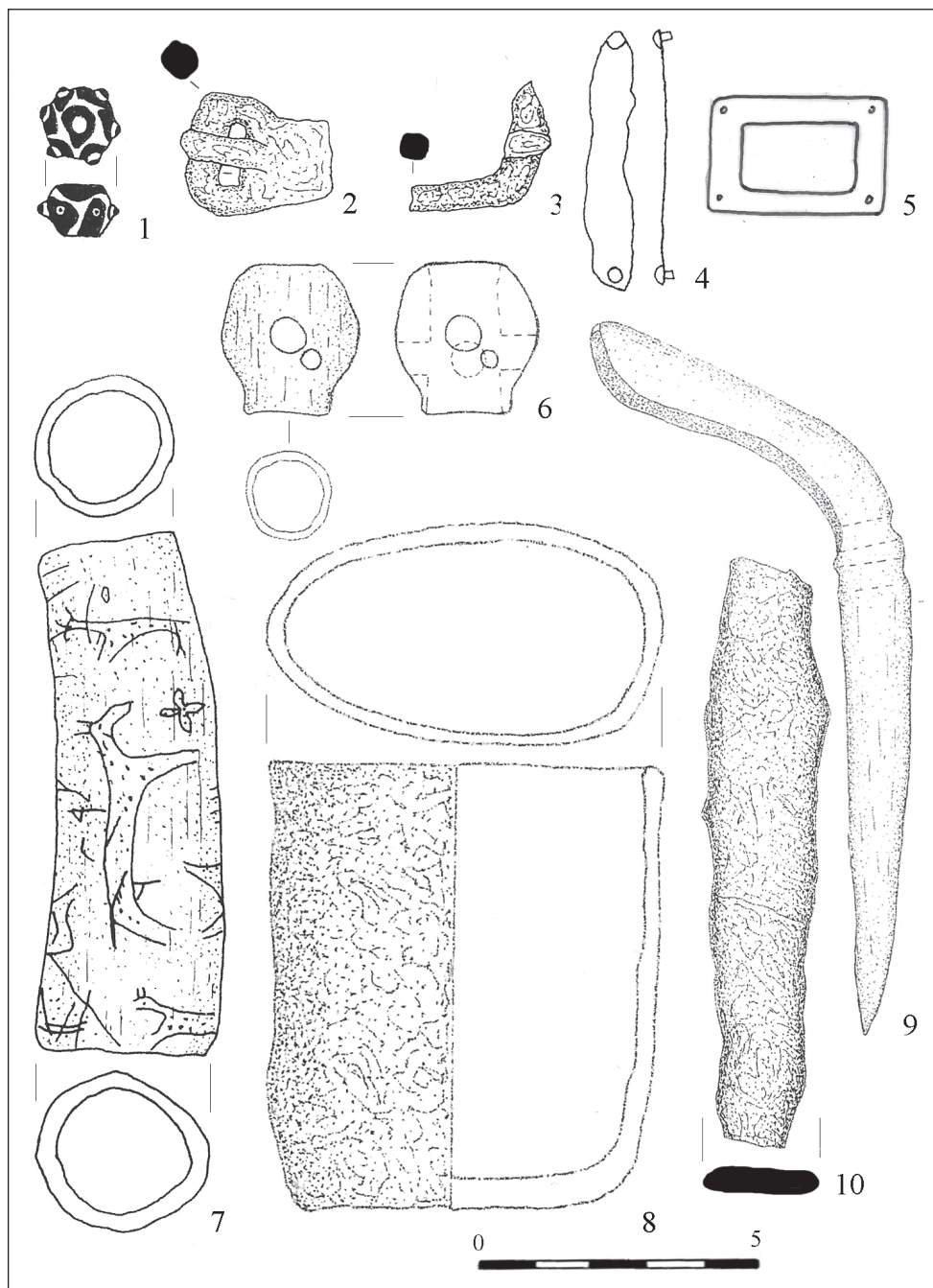
8. sír: Padkás sír. T.: K–Ny. H.: 215 cm, sz.: 150 cm, m.: 197 cm. A téglalap alakú aknasír hosszoldalainál, a felszíntől 150 cm mélységben egy-egy keskeny padka húzó-dott. Az északi padkán részlegesen eltemetett ló csontjai feküdtek, a koponya a padka keleti végében helyezkedett el. A lábcsontok egy része az emberváz feletti betöltésből került elő. Ennek a padkának a déli végében egy kutya csontváza feküdt. A sírban hanyatt, nyújtott helyzetben, jó megtartású, 172 cm hosszúságú férfi csontváza nyugodott. Mell.: 1. A ló szájában karikás *csikózabla* (5. tábla 1). 2. A koponya közelében kerek átmetszetű, ívelt oldalú téglalap alakú, nagyméretű *hevedercsat* (5. tábla 5). H.: 6,3 cm, sz.: 3,3 cm. 3. Az emberi csontváz jobb vállánál csontból vagy szaruból készített, vésett vonaldíszes *szíjfestítő* (5. tábla 2). H.: 4,8 cm. 4. A bal halántéknál ezüst *fülkarika*, mely elmállott. 5. A nyakcsigolyákon, az állkapocs alatt egy fehér alapon hat piros-türkizkék rátétdíszes, nyomott gömb alakú *gyöngy* (3. tábla 1). Átm.: 1,1 cm, furat átm.: 0,3 cm. 6. Ovális

¹⁷ MFM RégAd. 1580-93/8–9. A sírt padmalyos sírként írta le, tévesen.

¹⁸ Uo. 1584-93/2–65.

¹⁹ Ranisavljev 2007, 14–15, T. IV–V; T. XXXVI. 1; T. XXXVIII.

²⁰ Uo., 14, T. XXXV–XXXVII.

3. tábla. Homokrév 8. sír
Fig. 3. Homokrév, grave 8

vascsat vaslemezéből készült, téglalap alakú szíjszorítóval (3. tábla 2). 7. Kerek átmetszetű, karikára hajló peckű, négyszögletes *vascsat* (5. tábla 3). H.: 2,6 cm, sz.: 2,4 cm. 8. Kerek átmetszetű *vascsat* töredéke (3. tábla 3). 9. A medencében téglalap alakú, áttört *bronzveret*, négy sarkában szegecslyukkal (3. tábla 5). H.: 3,1 cm, sz.: 2 cm. 10. Lemezből kinyírt, keskeny téglalap alakú *bronzveret* két szegeccsel (3. tábla 4). H.: 3,6 cm, sz.: 0,6 cm. 11. A jobb kéztőnél állatcsontból faragott, ovális *botvég* (3. tábla 6). H.: 2,5 cm. 12. A bal medencecsonton pont-kör díszes *bogozó* (3. tábla 9). H.: 14,6 cm. 13. A bal oldali bordákon *csonttégely*, mindkét végén átellenes lyukkal (3. tábla 7). Karcolt állatalakok és egy halom tetején álló fa díszíti, több helyen vésett tamga is látható rajta. H.: 9 cm, átm.: 2,4–3,4 cm. 14. A bal combtőnél *vaskés* (3. tábla 10). H.: 10,5 cm, sz.: 1,8 cm. 15. A bal medencecsont és az alkar között vas *tegezakasztó* (4. tábla 5). A veretrésze téglalap alakú, vízszintes állású, keskeny téglalap alakú lyukkal áttört. Szára kampóban végződik. H.: 6,3 cm. 16–17. A medencecsontok felső szélénél, keresztben, egy vonalban két, keskeny téglalap alakú, vésett meanderdíszes *csontlemez* (4. tábla 2–3), mindkét lemez két-két végén apró lyukkal. H.: 10,3 és 13,6 cm, sz.: 2,3 és 2,9 cm. 18. A bal mellkason, a csonttégely felett, hegyével a lábak felé háromélű *nyílcsúcs*, a tuskén famaradvánnyal (4. tábla 4). H.: 7,5 cm. 19. A csontváz bal oldala mellett *íjmerevítő lemezek*; a markolatlemezek a kéztő mellett, az íjkarok a váll és a lábszárcsontok mellett találhatóak (4. tábla 1). Íjkar h.: 27 és 27,5 cm, sz.: 2,1 és 2,4 cm; markolatlemez h.: 22,5 cm, sz.: 3,1 cm. 20. Kerek átmetszetű, 8-as alakú *vasakasztó* (5. tábla 4). H.: 3,7 cm. 21. Lemezből készült, ovális szájnnyílású, ívelt aljú *vastégely*, belsejében bronz forrasznyomokkal (3. tábla 8). Ma.: 9,8 cm, sz.: 9–7,3 cm. 22. Bronz lemeztöredék (5. tábla 6). 23–26. Ismeretlen rendeltetésű vastöredékek (5. tábla 7–12).

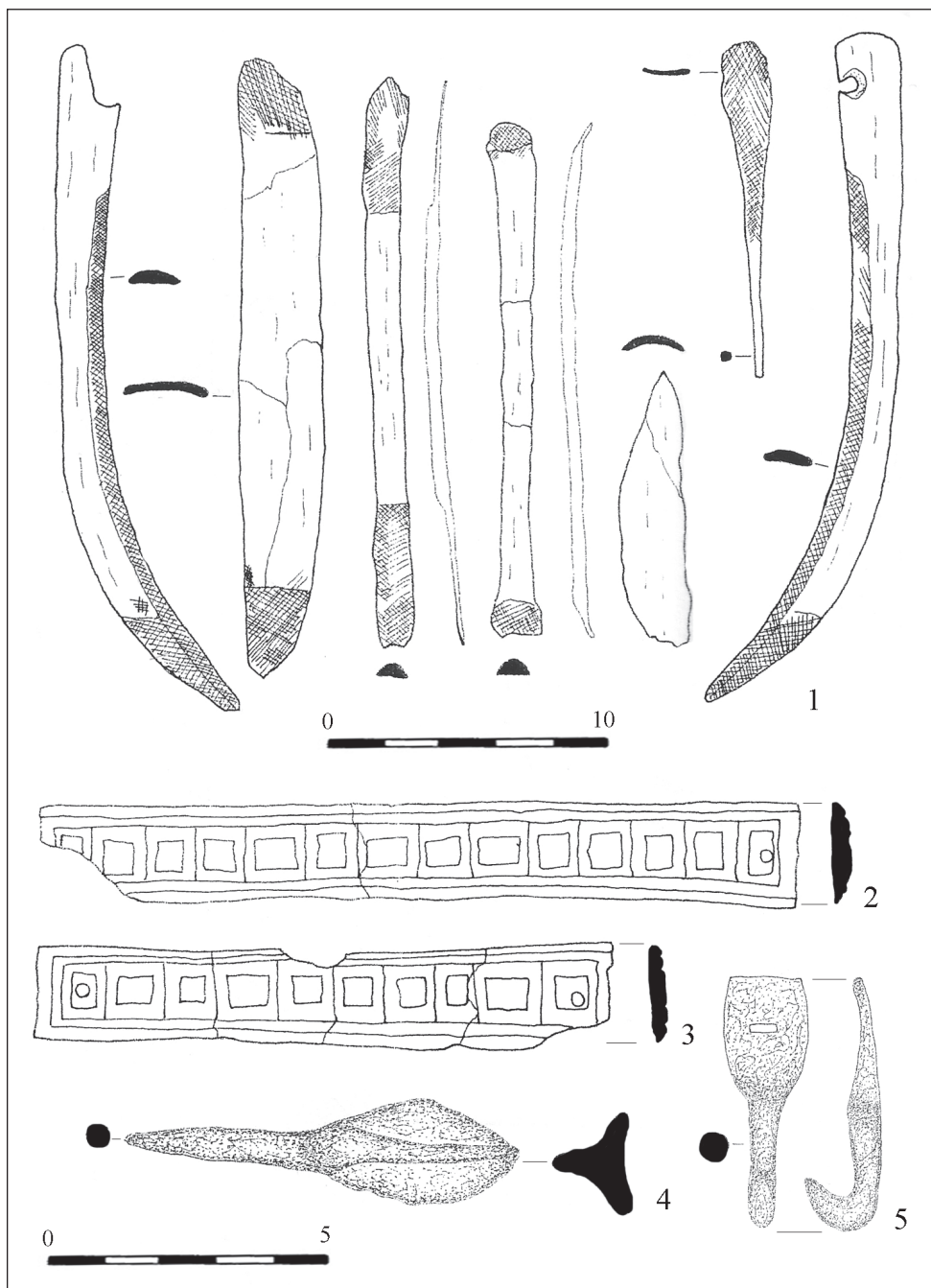
A sírnál megfigyelt temetkezési szokások – a K–Ny tájolás, a kétoldali padkás sírforma, a részleges lóváz – beleillenek a temető egészét jellemző rítusok sorába és a Tiszántúl kora avar kori népességére jellemzőnek tartott szokások körébe. Ugyanakkor a sír északi oldalán húzódó padka láb felőli végénél talált kutyaváz a terület kora avar kori anyagában a ritkán adatolt temetkezési szokások közé tartozik. A homokrévi temetőben a 8. síron kívül a 9., 35., 36. és 49. sírokban dokumentált Szasszer János még kutyavázat.²¹ E lelőhelyen kívül a Deszk G temető négy sírjában (8., 30., 37. és 46. sír),²² a Kiszombor B 71., a Kevermes-Bercsényi u. 2.²³ és Öcsöd MRT 96a 7. sírban²⁴ tudunk kutya vázának vagy koponyájának előkerüléséről. Sajnos azonban ezen adatok egyike sem ellenőrizhető, a meghatározások nem szakembertől származnak. Mindazonáltal e némileg bizonytalan adatokat valamelyest megerősíti, hogy a Makó, Mikócsa-halomi

²¹ Vö. Ranisavljev 2007, 14, 18, 20. Egy-egy férfi- és női, valamint három gyermeksírban fordult elő.

²² MFM Régészeti Adattár, Móra Ferenc és Csallány Dezső kéziratossá hagyaték. Három női és egy férfi-sírbán.

²³ MFM RégAd. 157-76; 159-76.

²⁴ Madaras 2004, 340.

4. tábla. Homokrév 8. sír
Fig. 4. Homokrév, grave 8

kora avar kori temető 5. férfisírjában is egész kutyaváz került feltárásra, melynek fajmeghatározását már zoológus végezte.²⁵

A kutyatemetkezések az avar korban a ritka jelenségek közé tartoznak, egy-egy temetőben előfordulásuk is csak néhány sírból ismert.²⁶ A korszak kutyatemetkezéseinek átfogó vizsgálatára még eddig nem került sor,²⁷ s egyelőre azt sem tudjuk egyértelműen megmondani, hogy e sírokból az eltemetett kutya házi kedvenc vagy vadászkutya volt-e – ez utóbbi esetben esetleg státuszszimbólumként is értelmezhető.²⁸

A sír leletei egy kora avar síregyüttes képét tárják elénk. A férfi derekán lévő övön mindössze csak két veret volt; egy bronzlemezből kinyírt, keskeny téglalap alakú, és egy szintén bronzlemezből készült, áttört téglalap alakú veret. Az előbbi elsősorban a legegyszerűbb kora avar kori övveretek között fordul elő, az utóbbi gyakrabban a Martynovka-típusú öveken,²⁹ ritkábban a bócsai kör anyagában.³⁰

Az áttört téglalap alakú verettípus funkciója nem egyértelmű. László Gyula a keceli vereteket a kard csatolósíjjaival hozta összefüggésbe,³¹ míg a bócsai kettős madárfejes veretet – Kalmár Jánossal ellentétben, aki akasztóveretként értelmezte, és az övre a madárfejekkel lefele rekonstruálta³² – a sasfejekkel felfelé, az övre tette, s az Aradka-típusú akasztóveretet a róla lecsüngő szíj végére képzelte.³³ Valószínűleg ez alapján rekonstruálta H. Tóth Elvira a kunbábonyi kettős madárfejes aranyveretet a hozzá hasonló stílusú, széles szíjvéggel együtt kés akasztóveretként.³⁴

Nem dönthető el, hogy a homokrévi sírban a bal medence és az alkar között talált vas akasztóveret az övre volt-e rögzítve – László Gyula rekonstrukciója szerint igen, s ő a bogozót, a csonttéglát és a vaskést függesztette erre (1. tábla 3). Részben emellett

²⁵ A meghatározást Körösi Andrea (MMgM) végezte, melyért fogadja köszönetemet.

²⁶ Az ismert példák többsége a késő avar korból származik. Pl. Keszthely-belvárosi temető 1–3. lósír (Kovrig 1999, 103, 104–105, 11–14. kép; Vörös 1999); Komárom-Hajógyár 114. sír (Trugly 1993, 201, Abb. 19); Szeged-Fehértó A 317. sír (Madaras 1995, 46); Szeged-Kundomb 192., 194., 290. sír (Salamon-Cs. Sebestyén 1995, 29, 37) és Szeged-Makkoserdő 58., 86., 254. és 295. sír (Salamon 1995, 116, 118, 131, 134); Szentes-Kaján 33., 169. és 277. sír (Madaras 1991, 31).

²⁷ Az angolszász és a Meroving-kultúrkör kutya- és kutyás temetkezéseiről átfogóan lásd Prummel 1992.

²⁸ Ezeket a kérdéseket Uwe Fiedler vizsgálta az al-dunai bolgár kutyás sírok kapcsán (Fiedler 1992, 292–294).

²⁹ Pl. Kecel (László 1976, VII. tábla 5–6); Homokrév/Mokrin (Srb) 67. sír (Balogh 2004, 24. kép).

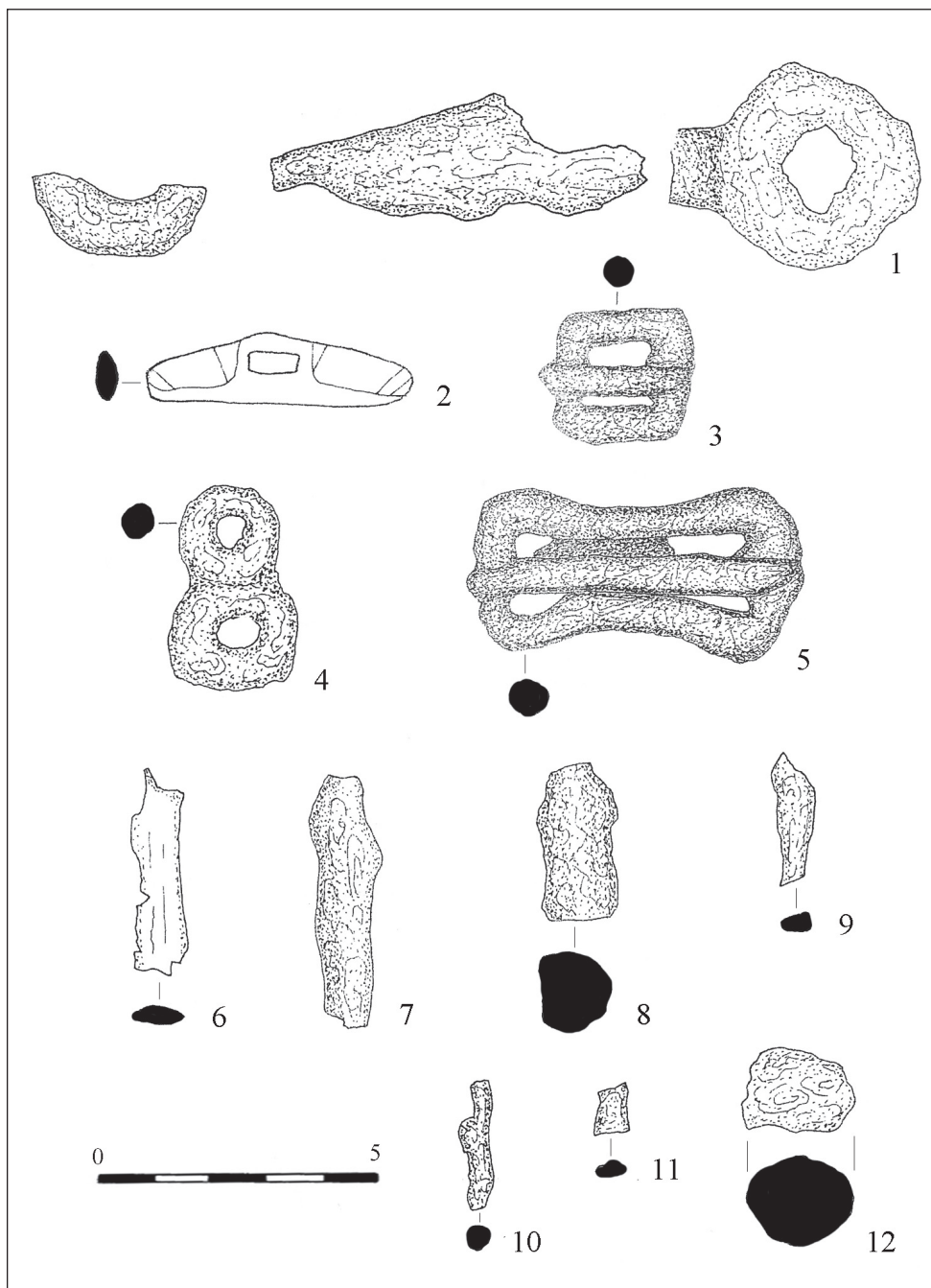
³⁰ A bócsai (László 1976, 19. ábra) és a kunbábonyi 1. sírban (H. Tóth–Horváth 1992, Taf. VI. 2; Taf. XV. 4, 10–11).

³¹ László 1976, 112.

³² Kalmár 1943, XXIV. tábla 12.

³³ László 1976, 101.

³⁴ H. Tóth–Horváth 1992, 34–35, 127–129. Taf. VI. 2, 4–5. A típus a Kárpát-medence kora avar kori anyagánál jóval nagyobb számban fordul elő a 6–7. századi Kaukázus-vidéken, Kelet-Európában (Ilovatka, Kalininskaja, Mokraja Balka stb.), s ritkábban Északnyugat-Iránban és Észak-Szíriában is (Bálint 5. kép 56–57; 7. kép 11, 16; 31. kép). Eredetükkel kapcsolatban eddig a Szászánida Irán (Werner 1986, 58–60), Bizánc (Daim 1990, 275–278) és a késő antik eredet (Bálint 1995, 78) vetődött fel.

5. tábla. Homokrén 8. sír
Fig. 5. Homokrén, grave 8

szól, hogy a homokrévi 12., 35. és 46. sírok kampós akasztóveretei is hasonló helyzetben, a medence bal oldalán kerültek elő.³⁵ Közülük a 46. sírban tegez is volt, de az nem a veret közelében, hanem a jobb váll mellett feküdt, ott kerültek elő az egy csomóban fekvő nyílcsúcsok. A 63. sírban az akasztóhurok viszont a bal vállnál fekvő tegez mellett feküdt.³⁶

A csonttégely unikális díszítésével és lehetséges rekonstrukciójával László Gyula kimerítően foglalkozott.³⁷ A jobb vállnál előkerült, háromszögletű, középen áttört, faragott csonttárgy szerves anyagból készült kengyel füle lehetett, de a lószerszám szíjának feszítésére való pecekként, vagy akár függesztő hurokként is szolgálhatott. A homokrévi temető 62. sírjából, az egyik lókoponya mellől három hasonló került elő, melyből csak kettőt sikerült megmenteni.³⁸ A zamárdi 186. lósrban viszont szintén csak egy darab volt, a ló hasa mellett, a tegezcsontok mellett.³⁹ A tárgytypus legjobb párhuzamai Belső-Ázsia nomád temetkezéseiben fordulnak elő.⁴⁰

A sír leletei között lévő, lemezből, forrasztással összeállított vastégely belsejében bronzmaradványokat figyeltek meg. Feltehetően egy olvasztótégelyről van szó, annak ellenére, hogy a sír leletei között egyéb olyan eszköz nem került elő, mely fémmegmunkálásra utal. Hasonló vastégely volt a homokrévi 31. sírban is,⁴¹ a sírban fekvő férfi lábfejeinek végében, félig megmunkált szarvak és vaseszközök társaságában. A 8. sír ovális szájnílású, ívelt aljú bádogedényének legjobb formai párhuzama a Makó, Mikócsa-halomi temető 61. sírjából származik, mely félkész íjlemezekkel és megmunkált szarulemezekkel volt megtömve, és többféle eszközzel együtt a halott jobb lábszára mellé volt helyezve.⁴²

A homokrévi 8. sír leletegyüttesét önmagában a 7. század első felénél pontosabban nem keltezük a benne lévő tárgytypusok.

A 8. sír faragott csontlemezei

A sírból származó két, keskeny téglalap alakú, végeiken egy-egy lyukkal átfúrt csontlemez vésett díszítésű. Szélükön vonalkeret fut, azon belül közel azonos nagyságú négyzetes mezőkre tagolt, belül egy-egy kisebb négyzettel kitöltött, keskeny szalag húzódik.

³⁵ MFM RégAd. 1577-93/6, 12, 20.

³⁶ Uo. 1577-93/32.

³⁷ László 1946.

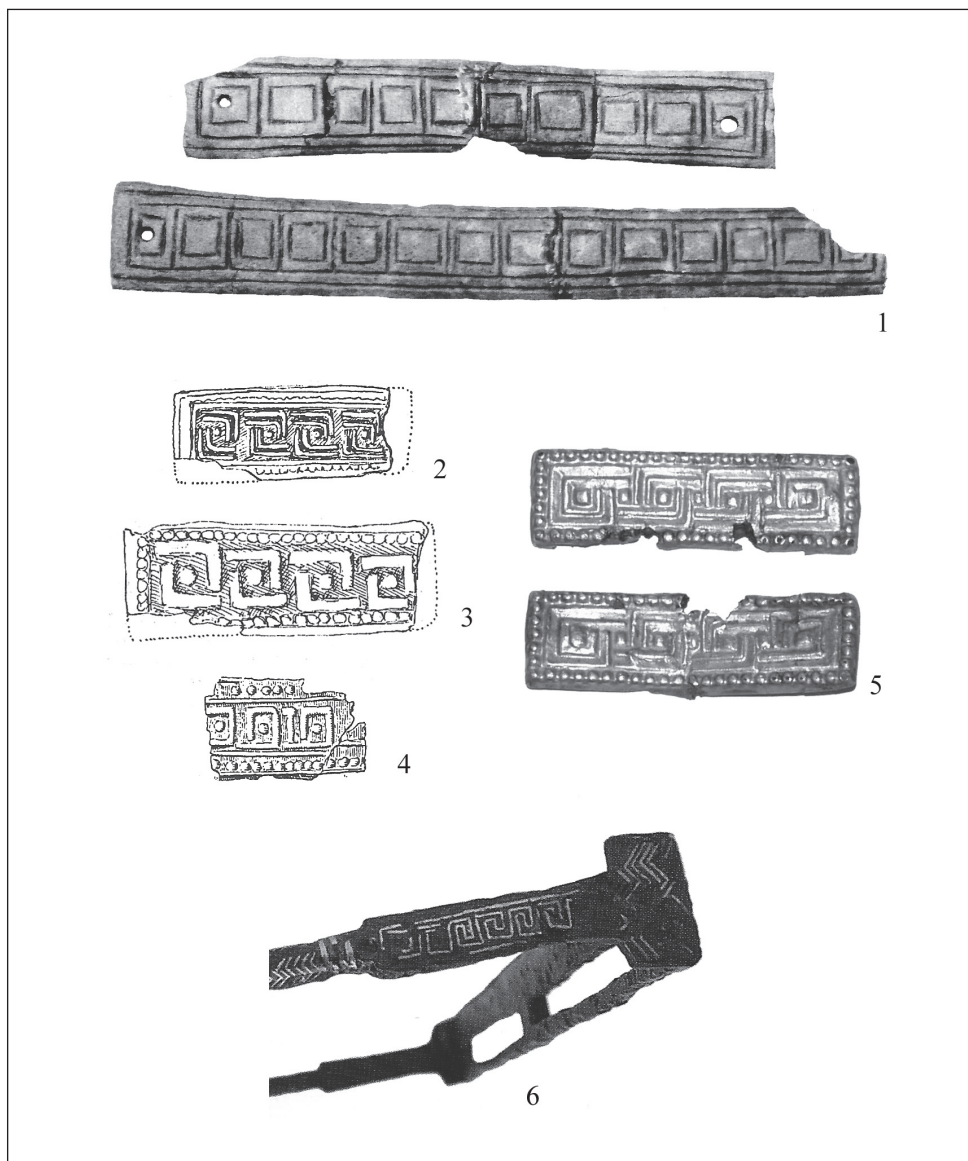
³⁸ MFM RégAd. 1577-93/30; Ranisavljev 2007, T. XXIII. 3–4.

³⁹ Bárdos–Garam 2009, 37, Taf. 21. 186: 1.

⁴⁰ Kudyrge 11. és 22. sír (Kenk 1983, Abb. 19. 26; Abb. 24. 22–24); Mongun Tajga 57-V-2 és 57-G-34 kurgán, valamint 58-X kenotáfium (Kenk 1983, Abb. 9. 11; Abb. 14. 8; Abb. 20.16–17); Baj Tajga 59-1 kurgán (Kenk 1983, 24. 6–7); Sut-Chol (Kokél) KÉ-2, KÉ-13 és KÉ-23 kurgán (Kenk 1983, Abb. 31. 12; Abb. 35. 36–37; Abb. 42. 34–35).

⁴¹ Ranisavljev 2007, T. XI. 6.

⁴² A szerző feldolgozás alatt álló feltárása.

6. tábla. Meanderszalag. 1. Homokrév 8. sír faragott csontlécei; 2. Varkocsszorító a hernádpusztai 5. sírből; 3. Varkocsszorító Abonyból (?); 4. Varkocsszorító Győr-Téglavető-dűlő 278. sírből; 5. Varkocsszorító Kecskemét környékéről; 6. Zamárdi-Rétiföldek 1049. sír tausírozott székének részlete

Fig. 6. Meander band. 1. Carved bone slats from Homokrév, grave 8; 2. Hair-grip from Hernádpusztai grave 5; 3. Hair-grip from Abony (?); 4. Hair-grip from Győr-Téglavető dűlő grave 278; 5. Hair-grip from the Kecskemét region; 6. Detail of an incrustated chair of the grave 1049 from Zamárdi-Rétiföldek

A frízszerű mintának az avar kori csontfaragványok között nem találjuk analógiáját, de igazán jó párhuzamát a korszak ötvöstárgyai között sem lelhetjük fel, annak ellenére, hogy a geometrikus sorminták az avar ornamentikában jelentősebb szerepet játszottak.⁴³ A csontokon látható díszítés a meanderszalaghoz hasonlatos, mely motívum az avar kori tárgyak közül elsősorban a középarav kori emlékanyagra jellemző, téglalap alakú lemezes varkocsszorítókon jelenik meg (6. tábla).⁴⁴ Megtaláljuk még a Kölked B 119.⁴⁵ és a Zamárdi 121., 565. és 1049. sírok tausirozott székein is (6. tábla 2–5).⁴⁶

A két csontlap sírbéli és egymáshoz viszonyított helyzetét is ismerjük Szasszer János részletes leírásából és a sírról készített vázlatából. A lemezek díszített oldalukkal felfelé, nagyjából könyökmagasságban, a derékon keresztben feküdtek. A bal alkar és a rövidebb csontléc vége között egy vasakasztó volt. A két csontlemez nem ért össze, de nagyjából egy tengelyben helyezkedett el. Alattuk, a medencében egy áttört téglalap alakú bronzveret került elő. Ezek alapján László Gyula a két csontlécet övveretként rekonstruálta úgy, hogy az öv összekapcsolását az áttört téglalap alakú lemezzel képzelte el, amelybe az öv másik végét valami módon beakasztották.⁴⁷ A sír leletei között azonban egyetlen erre alkalmas tárgy vagy tárgytöredék sincsen. Az általa rekonstruált övet a kelet-turkesztáni falfestmények ujjur előkelőinek övéhez találta hasonlatosnak.⁴⁸

László rekonstrukciója azonban avarföldi leletekkel nem támasztható alá, legalább két ponton. Egyrészt az általa az öv zárótagjaként értelmezett, áttört, téglalap alakú veret eddig kizárólag övveretként került elő. A másik pedig, hogy az elég jól kutatott avar kori övveretek között egyetlen hasonló darabról sincs tudomásunk, de a kelet-európai és a belső-ázsiai, korban a homokrévihez közel álló leletegyüttesből sem ismert. Vagyis ilyen típusú övveretek létezése egyelőre nem bizonyított.

A homokrévi temető közlésében már Aleksandr Ranisavljev sem értett egyet a csontlapok övveretként való értelmezésével, s a sírleírásban tegezcsontokként határozta meg ezeket.⁴⁹ Az elemzés során azonban nem foglalkozott velük, feltehetően unikális jellegük miatt nem tartotta őket vizsgálatra érdemesnek.

Magam is osztom Ranisavljev véleményét a csontlemezek funkcióját illetően, melyek – a Mongun-Tajga-i 58. kurgánban előkerült nyírfakéreg tegezen lévő vékony csontlécekhez hasonlóan⁵⁰ – a tegeztestet, a hossztengelyben egymás alá rögzítve díszíthették (7. tábla 1, 5). A két lemez sírbéli helyzete alapján a tegezt az övről leoldva, a halott

⁴³ Az avar ornamentika frízmintáiról átfogóan lásd Nagy 1998, 380–381.

⁴⁴ Pl. Abonyi(?) (Nagy 1998, 8. kép 2); Győr-Téglavető-dűlő 278. sír (Börzsönyi 1904, 22); Hernádpusztai 5. sír (Éber 1901, 307); Kecskemét környéke (Balogh 2013, 347. kép 8–9); Wien-Liesing VI. sír (Andrási 2000, 13. kép 67).

⁴⁵ Kiss 2001, Taf. 116–131.

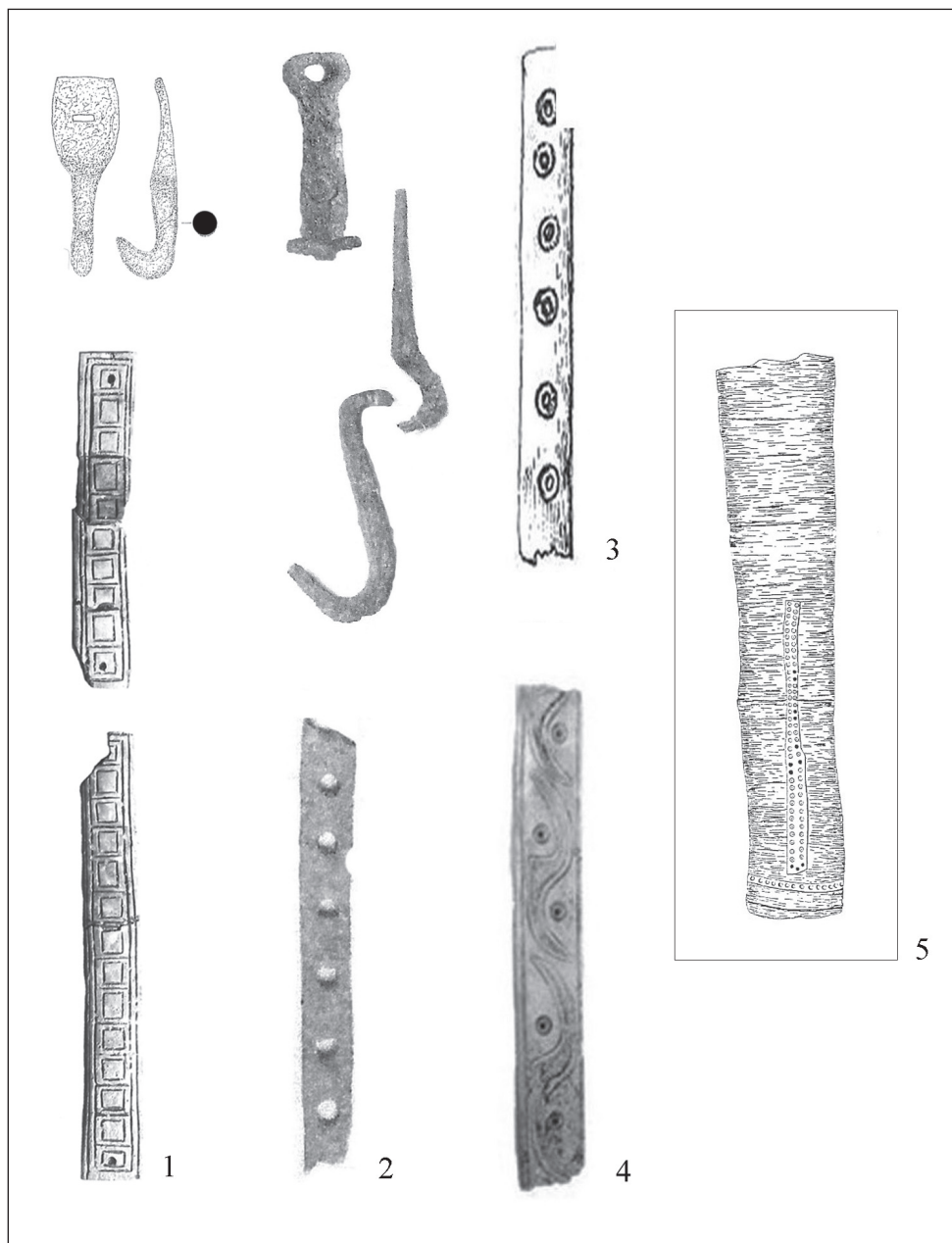
⁴⁶ Bárdos–Garam 2009, Taf. 15a; Taf. 74a; Taf. 118a.

⁴⁷ László 1946, 68–69, 2. kép.

⁴⁸ Uo., 69.

⁴⁹ Ranisavljev 2007, 14.

⁵⁰ Kenk 1983, Abb. 20. 12.

7. tábla. 1. Homokrév 8. sír; 2. Csengele-Jójárt; 3. Szeged-Fehértó B 15. sír; 4. Óbecse-Pionír u. 24. sír; 5. Mongun-Tajga 58. kurgán tegeze (Kenk 1983 nyomán)

Fig. 7. 1. Homokrév grave 8; 2. Csengele-Jójárt; 3. Szeged-Fehértó B, grave 15; 4. Óbecse-Pionír street grave 24; 5. Quiver of the Kurgan 58 from Mongun-Tajga (after Kenk 1983)

hasára helyezték. A bal oldali lemez végénél lévő akasztóveret pedig eredetileg e tegez felfüggesztésére szolgált.

Sem az avar kori, sem az eurázsiai nomád temetkezésekben nem ritka jelenség, hogy a tegezt a leoldott tegezövel együtt nem a viseleti helyre – ami többnyire a jobb csípő, combcsont környéke –, hanem a lábhoz, a mellkasra, a vállhoz stb. tették.⁵¹ A homokrévi temetőnél maradva, csak egyetlen esetben, a 67. sírban került elő a tegez az egykori viseleti helyzetnek megfelelően (9. tábla 1); a többi esetben a felkar mellé (46. és 53. sírok), vagy a mellkasra (62. sír) és a felkarra helyezték (31., 63. sírok).

A két csontlemez tegezdíszként való értelmezésével kapcsolatosan azonban a felmerülő kérdéseinket, kételyeinket sem hallgathatjuk el. Az egyik, hogy szokatlan a tegez hason, keresztben fekvő helyzete, olyannyira, hogy avar kori temetkezésből hasonló konkrét példát nem ismerek. A másik, hogy a sírban mindössze egyetlen nyílhegy került elő, s az is helyzetéből adódóan – a bal mellkason, hegyével a lábak felé feküdt – vélhetően óvó-védő szándékkal került oda. Hasonló helyzetben volt a homokrévi 62. sírban lévő egyik nyílhegy is, azzal a különbséggel, hogy ebben a sírban még további öt nyílhegy volt, melyek a jobb mellkas és a karcsonatok között heverték. A 8. sírből, a feltételezett tegez környékéről további nyílcsúcsokról nincs adatunk, de a sír leletei között lévő vastöredékek egy része akár nyílcsúcsok tuskéjének töredéke is lehet.

A Kárpát-medence avar kori anyagában a Csengele-Jójár, a Szeged-Fehértó B 15. és az Óbecse-Pionír utcai/Bečej (Srb) 24. sírokban egy-egy keskeny csontléc volt, melyek esetleg a homokrévi 8. sír lemezeihez hasonlóan tegeztek testét díszíthették.

A Fehértó B temető 15. feldúlt és kirabolt sírjából egy beütött pont-kör díszes, vékony csontléc-töredék került elő (7. tábla 3).⁵² Ehhez hasonlók – átlukasztottak és simák – Csókán a 45., 47. és 59. sírokban kerültek elő, melyeket Kovrig Ilona nyeregveretként azonosított a kudyrgei 13. sír vereteinek analógiájára.⁵³ A fehértói temetőben e csontlécnek nyereghez való tartozása nem valószínű, mert a temetőben egyéb lőszer-szám – a temető szórványletei között lévő kengyeltöredéken kívül – nem fordult elő. Mivel a feldúlt férfisírban összerozsdásodott nyílcsúcsok közvetve tegezre utalnak, ezért elég kézenfekvőnek látszik, hogy a csontléc inkább az azokat tároló tegezhez tartozott.⁵⁴ Irdalt hátoldala arra utal, hogy valamilyen hordozófelületre fel volt ragasztva. A csontléc pont-kör díszítése a kora avar korra jellemző faragott tegezcsontok motívumai között fordul elő (Straub 1997/1a–b, 2, 5/b–c motívum).

⁵¹ A megoldott, a lecsatolt övre és a tegeztek sírbeli helyzetére viselettörténeti észrevételekkel számos Kárpát-medencei és ázsiai példát hoz Bóna 1979, 27–30.

⁵² Madaras 1995, Pl. 3. 15: 1.

⁵³ Kovrig–Korek 1960, 279–281.

⁵⁴ A szomszédos Fehértó A temető két női sírjában (240. és 371. sír) is kerültek elő hasonló keskeny csontlécek, melyeket Madaras László tarsolydísznek értelmezett (Madaras 1995, 70–71). Szerintem ezek inkább háztető alakú dobozkák csontdíszitményei voltak.

A csengele-jójárta sír leletei között is fellelhetünk egy keskeny, sorban átluggatott csontléctöredéket (7. tábla 2), melyet Csallány Dezső – ugyancsak a csókai lemezekre hivatkozva – nyeregkápa vereteként értékelt.⁵⁵ A leletegyüttes lószerszámai a sírtól 22 méterre, egy külön gödörben kerültek elő, ezért itt is joggal kételkedhetünk abban, hogy e lemez a nyereghez tartozott. Ugyanakkor az emberi váz mellett lévő nyílscúcsok és a már Csallány Dezső által is tegezalkatrészként azonosított tárgyak (akasztóhorog, S alakú vaskampó és ívelt szárú akasztó) a sírba helyezett tegezre utalnak, amit díszíthetett a keskeny csontléc. A leletek között lévő ívelt, hosszúkás vese alakú csontlemez pedig – mely ma már nem található meg a leletek között – a tegez szájának fedelén lehetett.⁵⁶

A csengelei csontléchez hasonlók a solymári 20., középvár kor végi lovas sírból is napvilágot láttak, melyeket Török Gyula a tegez díszeknek határozott meg.⁵⁷ A csontlécek az emberváz jobb alkarja és a vele ellentétesen fekvő ló bordái között feküdtek, egymással közel párhuzamosan, közvetlenül a tegezakasztó és a nyílscúcsok mellett. Helyzetük elég egyértelművé teszi szerepüket. Bár e sír betemetése több évtizeddel az előbb tárgyaltak után történhetett, de a csontdíszek sírbéli helyzete mégiscsak erősíti a fentebbi sírok kisebb csontléctöredékeinek bizonytalanságát.

A már sorolt példák mellett még az Óbecse-Pionír utcai 24. sírban fordul elő keskeny, egyenes csontléc (7. tábla 4), mely szintén tegezt díszíthetett.⁵⁸ A sír erőteljesen fel volt dülva, ezért a csontléc helye nem ismert, de a sírleletek között lévő nyílscúcsok tegez jelenlétére utalnak, amire az egyenes csontlécet el tudjuk képzelni. A léctöredék vésett, erősen stilizált madarábrázolása és pont-kör díszítése vörös és fekete festésű. A motívum (Straub 1997/5b motívum) a Győr-Téglavető 802.⁵⁹ és a Halimba 85. sírok⁶⁰ peremlemezein fordul még elő. Az óbecsei kora avar sírban való előfordulás alátámasztja Straub Péter azon megállapítását, hogy ez is azon motívumok közé tartozik, mely feltűnik már a kora avar korban, de tovább él a középvár periódusban is.⁶¹

A felsorolt példákon kívül még további három olyan síregyüttes ismert, melyben keskeny, rövid, egyenes tegezdíszítő csontok előfordulnak.

A legismertebb a Fehértó B 12. sír úgynevezett „B” tegeze,⁶² amelyhez a megmaradt tegezcsontok közül három hosszabb és egy egészen rövid, egyenes, szögletesen záródó

⁵⁵ Csallány 1939, 131.

⁵⁶ Uo., 5. kép 6.

⁵⁷ Török 1994, 10, 31, Taf. IX:

⁵⁸ Antonih 2012, с.л. 45; T. IX. 9.

⁵⁹ Börzsönyi 1908, 217, 2.

⁶⁰ Straub 1997, 133.

⁶¹ Uo., 125.

⁶² Kürti 1983, 268. j; Kürti 1984, 114–118. A sírban lévő két tegez–egy tegez elképzelések ütköztetését, és a két tegez melletti meggyőző érvelést lásd Straub 1997, 128–129! Madaras László részletes ellenvéleménye, a sír összes csontlemezeinek egy tegezre rekonstruálása Madaras 2004, 350–352.

Az „A” tegezhez – a sírban készült fotó alapján – a széles, torkolatlemez (Straub 2007/14c motívum) és az alatta két sorban, ferdén egymás alatt elhelyezkedő, díszítetlen csontlemezek tartozhattak. Ez a tegez

csontléc tartozik, a három hosszabb két végén átlukasztott (8. tábla 1). Móra Ferenc megfigyelése szerint ezek a lemezek egymás alatt helyezkedtek el, s úgy vélte, hogy a tegez hátoldalán lévő, kifelé nyíló ajtó szélét szegélyezték.⁶³ A csontléceket pont-kör sorral (Straub 1997/9. motívum) és láncfonattal (Straub 1997/3. motívum) díszítették.

Madaras-Téglavető-dűlő 29., szintén feldűlt, kirabolt sírjából⁶⁴ hasonló, rövid és keskeny téglalap alakú csontlécek kerültek elő (8. tábla 2). A lemezek ferde vonallal összekötött pont-körökkel díszített motívuma a Straub-féle 6. motívumcsoportéhoz áll közel.

Végül hasonló, téglalap alakú csontlemezek származnak a zamárdi 186. lósírból,⁶⁵ melyek a lábára rogyasztva fekvő ló bordái és jobb mellső lába között feküdtek. A két keskeny, egyenes végű téglalap alakú csontléc mellett egy rövidebb és szélesebb téglalap alakú lemez is volt (8. tábla 3). A csontlemezeket elnyúló leveles-inda díszíti, amely legjobban a Straub-féle 4. motívumhoz hasonlít. Ezeket a csontlemezeket Garam Éva tegez csontdíszeként határozta meg, bár a sírból nyílcsúcsok nem kerültek elő.

A felsorolt, hosszabb-rövidebb téglalap alakú faragott csontlemezekkel díszített tegezek közös jellemzője, hogy ívelt peremlemez egyiknél sem fordul elő. Bár egyik esetben sem tudjuk a faragott csontok pontos helyét rekonstruálni, azonban a belső-ázsiai analógiák⁶⁶ alapján valószínűsíthetjük, hogy e lemezek egy része hosszában a tegezek testét díszítette (8. tábla 4).

Ugyanakkor egyes darabok, mint a zamárdi sír széles és a madarasi ívelt lemezek valószínűleg a torkolathoz kerültek.

Ezeknél a tegezeknél a tegezformára, a perem kiképzésére vonatkozóan nemigen van adat. Az egyetlen mérlegelendő, hogy a csengelei sírban volt egy nyújtott vese alakú csontlemez – ez ma már nincsen a sír leletei között –, ami esetleg a tegez fedelének díszítésére szolgálhatott.

A rendelkezésünkre álló adatok ma még nem elegendőek ahhoz, hogy eldönthessük annak kérdését, hogy ezek a keskeny csontlécekkel díszített tegezek formájuk szerint a galléros tegezek körébe tartoztak-e, és csak díszítésük rendszere tért el, vagy más tegezformához kapcsolódtak.

A tegezek felfüggesztésére vonatkozóan csak a csengele-jójárti⁶⁷ és homokrévi 8. sírok⁶⁸ hurkos akasztóhorgát ismerjük. A csengeleinél S alakú vaskampó és nyeles vas-hurok is volt,⁶⁹ a hasonló akasztószerkezetek a tegezek azon csoportjára jellemzők, melyeket nem díszítenek csontlemezek.

a díszítőmotívumok szeriációján alapuló vizsgálatokra támaszkodva, de legfőképp az iváncsai sírban lévő hasonló tegez alapján (vö. Bóna 1970) a középavar korra tehető (Straub 1997, 127).

⁶³ Madaras 1995b, 176.

⁶⁴ Rácz 1999, 350, 7. kép 18.

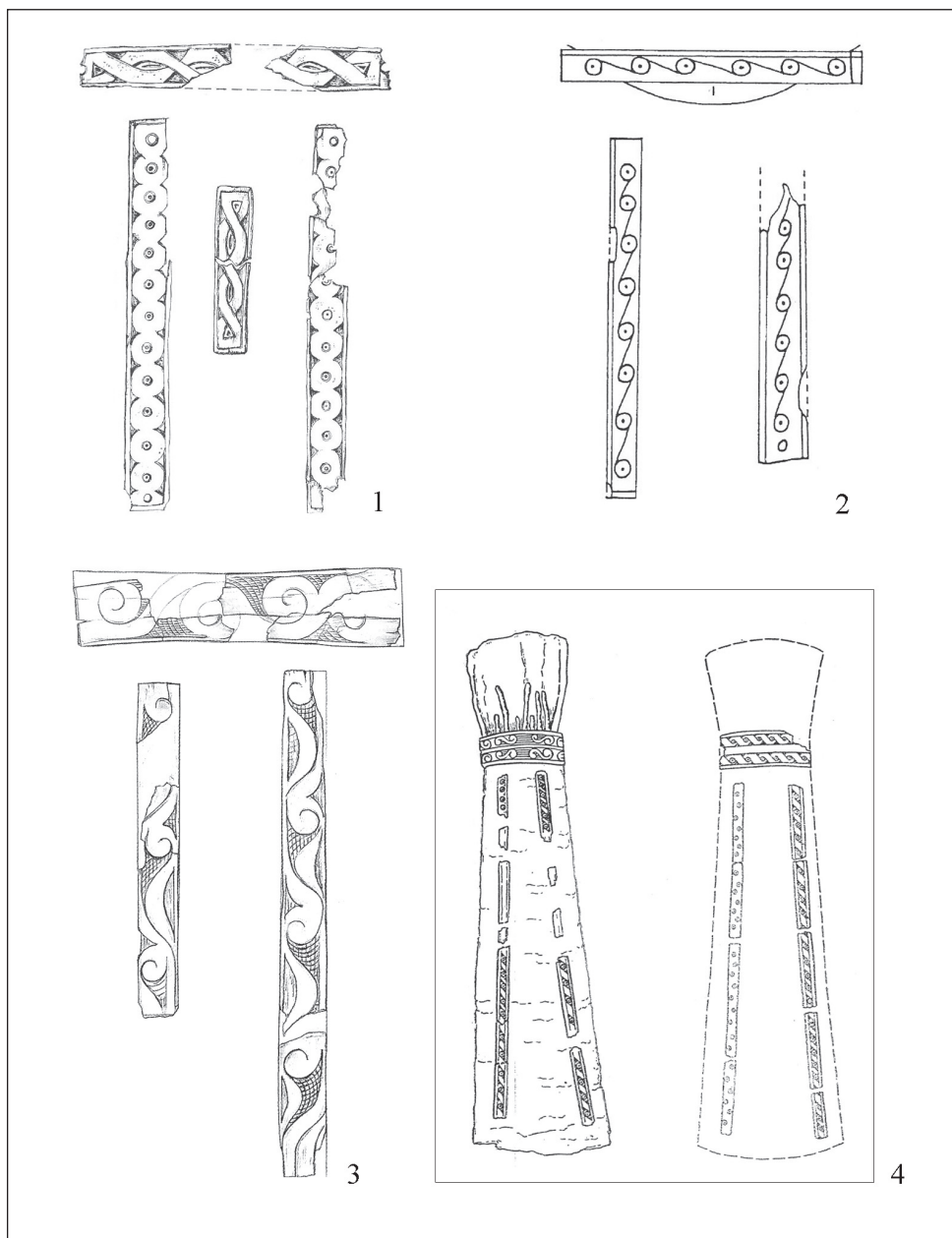
⁶⁵ Bárdos–Garam 2009, 36–37, Abb. 10; Taf. 22. 15–17.

⁶⁶ Pl. Uybat és Taštik (Hudákov 1979, Tab. IV).

⁶⁷ Csallány 1939, 5. kép 13.

⁶⁸ Ranisavljev 2007, T. XXXV. 7.

⁶⁹ Csallány 1939, 5. kép 10–11.

8. tábla. 1. Szeged-Fehértó B 12. sír; 2. Madaras-Téglavető 29. sír; 3. Zamárdi-Rétiföldek 186. sír; 4. Rövid csontlécekkal díszített tegezek Uybatból és Taštikból (Hudákov 1979 nyomán)
 Fig. 8. 1. Szeged-Fehértó, grave B 12; 2. Madaras-Téglavető, grave 29; 3. Zamárdi-Rétiföldek, grave 186; 4. Quivers ornamented with short bone slats from Uybat and Taštik (after Hudákov 1979)

A tegeztek egyike mellől sem került elő téglalap, szíjvég vagy állatfej alakú tegeztartozék, amely az ívelt peremlemez tegezteknek gyakorta kísérője. Bár ezen sírok többsége erőteljesen bolygatott, az e csoportba sorolt tegeztek mellől hiányoznak a rozettákkal díszített tegezövek is. Egyedül a csengelei sír leletei között találkozunk rozettákkal.⁷⁰

E tegeztek mellett inkább az egyenes záródású, keskeny, aszimmetrikus hosszúságú íjkarok előfordulása jellemző (Homokrév 8., Óbecse-Pionír u. 24. és Zamárdi-Rétiföldek 186. sírok).

A tegezcsoport kronológiájának meghatározásához kevés támpont van, mivel az ide tartozó sírok többsége bolygatott, rabolt. A homokrévi, csengelei, óbecsei és zamárdi sírok kora avar koriak, azonban mind a korszaknak a későbbi horizontjába tartozik. A madarasi sír keltezése a leletei alapján teljesen bizonytalan, a temetőrészlet egészét figyelembe véve Rácz Zsófia a sírt a 7. század utolsó évtizedeiben megásott első sírok közé sorolta.⁷¹

A tegezcsontok díszítései között olyan motívumokat találunk, melyek ugyan nem tartoznak a legkorábbi típusokhoz, de felbukkannak kora avar környezetben, s tovább élnek a középvár korban is (Straub 1997/3, 4., 5/b, 6. és 9. motívumok).

A tegezcsoportba tartozó lelőhelyek – Madaras és Zamárdi kivételével – egy szűk földrajzi területen találhatók, az Alsó-Tisza-vidéken, mintegy 120 km hosszú láncban, szorosan a Tisza mentén Csengele és Óbecse között (9. tábla 2).

Az avar kori tegeztek típusai

Az eurázsiai lovas népek analógiájára joggal feltételezhetjük, hogy az íjat és a nyilakat külön íj- és nyíltegezben tartották az avarok is.⁷² Az íjtegeztek régészeti nyomait avar kori anyagunkban még nem sikerült egyértelműen azonosítani, s részben ez alapján leginkább egyszerű bőrből, nemezből, esetleg vászonból készített alkalmatosságokra gondolhatunk – melyek nyom nélkül elenyésznek.

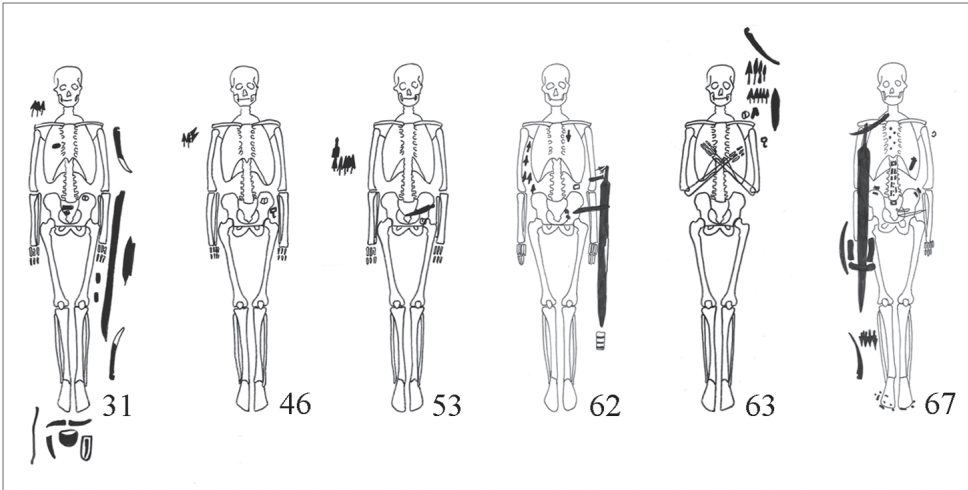
A nyíltartó tegeztek esetében szerencsésebb a helyzet, maradandó anyagból lévő szerelékeik, díszek mint közvetlen bizonyítékok mellett a nyílhegyek sírban lévő helyzete, a tegezöv préselt rozettái vagy a tegezövet záró fémhorog stb. közvetett módon is nyíltegez egykori létére utalnak.⁷³

⁷⁰ Uo., VII. tábla 15–17. A zamárdi lósírból származó préselt rozettákat a sírleírásban tegezöv vereteiként írták le (Bárdos–Garam 2009, 37). A leközölt sírrajzon azonban a tegezcsontok közelében veretek nem láthatók. Ellenben eléggé szemléletes, hogy a fejhám és a farhám veretei nem egyforma méretűek. Így valószínűbb, hogy a kisebb rozetták az előbbit, a nagyobb félgömb alakú veretek az utóbbit díszítették (vö. Bárdos–Garam 2009, Abb. 10). A préselt rozetták tegezövhöz való tartozásáról lásd Bóna 1956, 189; Kovrig 1957, 129–130; Erdélyi–Salamon 1971, 52–54.

⁷¹ Rácz 1999, 371.

⁷² Vö. U. Köhalmi 1972, 104–109.

⁷³ Az avar kori tegeztek kutatástörténetének fontosabb mérföldköveit és az alapmunkákat, azok eredményeit Straub Péter teljes körűen áttekintette (Straub 1997, 119–120).

1

2

9. tábla. 1. A tegezsek elhelyezkedése a homokrévi sírokban; 2. A rövid csontlécekkal díszített tegezsek lelőhelyei

Fig. 9. 1. The position of quivers in the graves at Homokrén cemetery; 2. Archaeological sites of quivers ornamented with short bone slats

A korszakban többféle tegez jelenlétével számolhatunk, bár a tegezek formájáról viszonylag korlátozott konkrét ismerettel rendelkezünk. Elsősorban megmaradt díszítményeik alapján közvetve következtethetünk a tegezformára.

Korábban a csontlemezes tegezeket a középvár emlékanyagra jellemző tárgytypusként tartották számon, és általában a 670-es éveket követő évtizedek „korjelzőjeként” értékelték.⁷⁴ Az elmúlt évtizedek kutatásai alapján ma már ennél bonyolultabb helyzet tárul elénk: a faragott csontlemezes tegezek többsége valóban a középvár korban lehetett használatban, de mintegy harmada kora avar kori.⁷⁵

A faragott csontlemezes tegezhez való tartozását Fettich Nándor határozta meg.⁷⁶ A faragott csontlemezes tegezek tipológiájának és időrendjének kidolgozására az 1990-es évek végén került sor, katalógusukat egymással közel párhuzamosan Kiss Attila és Straub Péter is összeállította, és tipológiai, kronológiai csoportjaikat is szétválasztották.⁷⁷

1. Galléros tegezek

A tegezek többsége ebbe a típusba tartozik. Ennek jellegzetessége a száj felett kiszélesedő, csonka kúp formájú gallér, melyet gyakran fedéllel láttak el. A típus a zárt tegezformából alakult ki, oka az egyre nagyobb hatótávolságú íjakhoz rendszeresített, súlyosabb nyílveszőkben keresendő, melyek hegyükkel felfelé kerültek a tegezbe, hogy ne szakítsák ki annak fenekét.⁷⁸ Majd azért, hogy az éles nyílcsúcsok a lovason se okozzanak sérülést, a tegezeket gallérral látták el a szájnyílás felett, és fedéllel fedték le.⁷⁹

A típus léte régészetileg a 6. század második felétől igazolható,⁸⁰ az avar kori emléksanyagban a koraitól a késő avar korig megtalálható.⁸¹ Felszerelésük akasztóveretekkel, illetve horgokkal történt.

Megmaradt díszítményeik alapján fémszereléses és faragott csontlapokkal díszített változatai voltak.

1/A. *Bócsai típusú tegezek* (Bócsa, Kunbáony 1. sír). Esetükben a tegezek galléros szájrésze arany lemezveretekkel díszített. A vékony, összetört aranyszalagok elhelyezkedését László Gyula és Zichy István rekonstruálta. Kelet-turkesztáni falfestményeken

⁷⁴ Madaras 1981, 41.

⁷⁵ Straub 1997, 122.

⁷⁶ Marosi–Fettich 1936, 12.

⁷⁷ Kiss 1997; Straub 1997.

⁷⁸ H. Hanny–Horváth 1995, 120. Megjegyzésként azért idekiváncozik, hogy a homokrévi 67. (Balogh 2004, 24. kép 1) és az öcsödi 1. sír (Madaras 2004, 346) tegezésében a nyílcsúcsok hegyükkel lefelé helyezkedtek el.

⁷⁹ U. Kóhalmi 1972, 98–106.

⁸⁰ Straub 1998, 329.

⁸¹ Straub 1997, 122–128. Ami a faragott csontlemezes tegezeket tartalmazó sírok időrendi kérdését illeti, hasonló eredményre jutott Kiss Attila is. Jórészt a kora és középvár kor átmeneti időszakára keltezhető sírok megítélésében különbözik álláspontjuk (vö. Kiss 1997, 1–2. lista).

lévő ábrázolások és a kenézlői 11. honfoglaló sír tegezének analógiájára egy kb. 80 cm hosszú, elől, a hasi részen nyitható tegezt feltételeztek.⁸² A tegez aljának peremére a hosszú szögekkel átütött, bordázott ezüstpántot rekonstruálták.⁸³ Elgondolásuk helyességét a kunbányai sírban lévő tegez aljának széles, áttört korongos verete igazolta.⁸⁴

E tegeztípus vaslemezekkel díszített köznépi változata Pécs-Köztemető 30. sírjából került elő.⁸⁵

A kunbányai sír tegeze kapcsán, a hasonló fémszerelések tegezek elemzését H. Tóth Elvira végezte el.⁸⁶

E tegeztípus csontlemezekkel díszített változata a mokrini 67.⁸⁷ és az öcsödi 2. sírokból⁸⁸ származik. A Kárpát-medencétől keletre ez a tegeztípus a pereščepinói lelet-együttesből és faragott indás csontlemezes változata Mešoko temetési körzet 11. temetkezéséből származik.⁸⁹

1/B. *Ívelt peremlemezes tegezek.* Az ívelt, keskeny peremlemezpár mellett többnyire egy szélesebb torkolatlemez is díszítette e tegezeket. Szórványos adatok vannak arra, hogy egyes példányok vasmerezítésűek voltak. Erre a Madaras-Téglavető-dűlői 74.⁹⁰ és a Fehértó B 88. sírokban⁹¹ megmaradt vaspálcátöredékek utalnak.

A galléros tegezek formája széles körben elterjedt volt az eurázsiai sztyeppén, így egészen biztos, hogy azt készen hozták az avarok. Ugyanakkor az ívelt, keskeny peremlemezekkel való díszítés helyi újításnak tartható. Ezt bizonyítja, hogy a korai türk emlékanyagban nem találhatók hasonló ívelt peremlemezek,⁹² s ugyancsak hiányoznak a kelet-európai sztyeppre 7. század előtti leletanyagából is.⁹³

A peremlemezekkel való díszítés helyi eredete mellett szól a többségében a korábbi darabokra jellemző egyszerű geometrikus mintakincs. A frízminták, az akantusz, a meanderszalag, a futó spirál, az ellentétes irányba futó spirál, a pont-kör, a fonatminta, mind-mind az antik gyökerű geometrikus mintakészletbe sorolhatók be.⁹⁴

Az egyszerű geometrikus díszű csontlemezes tegezek két helyen mutatnak lelőhely-koncentrációt a Kárpát-medencében: egyrészt a Duna–Tisza közének keleti szélén,

⁸² Az oldalt nyíló tegez alapjául a Le Coq által közölt kelet-turkesztáni falfreskók szolgáltak (László 1944, 343).

⁸³ László 1976, 94–96.

⁸⁴ H. Tóth–Horváth 1992, Abb. 10.

⁸⁵ Kiss 1977, Pl. XXXVII. 9.

⁸⁶ H. Tóth–Horváth 1992, 155–160.

⁸⁷ Balogh 2004, 25. kép 14–20; Straub 2006, 8. kép 1.

⁸⁸ Madaras 2004, 2. kép 1; 3. kép. Feltételeken hasonló tegez lemezdíszeknek tarthatók a káptalanfői 24. és 34. sírok faragott lemezei is (vö. Straub 1997, 10. j). Madaras ellenvéleményét lásd Madaras 2004, 346.

⁸⁹ Kruglov 2005, Ris. 19a. 5.

⁹⁰ Rácz 1999, 370.

⁹¹ Madaras 1995b, Pl. 17.88: 16.

⁹² Hudákov 1980, 116; Pletněva 1981, 39–40.

⁹³ Vö. Kruglov 2005.

⁹⁴ Vö. Nagy 1998.

a Tisza mentén és a Kelet-Dunántúlon. Ez utóbbi egyáltalán nem meglepő, hiszen az avar kori emléktárgyak egészében a geometrikus díszítőelemek előfordulásának súlypontja is ide esik. A késő antik hagyományú mintakincs az egykori pannóniai műhelyhagyományok továbbélése, az avarokhoz az avar uralom alatt is itt élő és dolgozó germán kézművesek közvetítésével kerülhetett. Egyes ornamensek Bizáncból vagy Itáliából idekerült tárgyak révén, azok utánzásával kerültek be a mintakészletbe.

Az ívelt peremveretes tegezkek mellett gyakran feltűnnek szíjvég, téglalap vagy stilizált állatfej alakú, apró csonttárgyak. Funkciójuk máig nem tisztázott, szíjvéggként való értelmezésük már a környei 60. sír kapcsán felmerült.⁹⁵ Garam Éva,⁹⁶ majd Kiss Attila⁹⁷ is a tegezszáj zárásához használt tartozékként írta le.

Nagyon ritkán sikerült ezeket *in situ* helyzetben megfigyelni, ami nehezíti funkciójuk meghatározását. A felgyői 197. sírban a jobb combtő belső oldalánál, közvetlenül a tegez szája mellett feküdt.⁹⁸ Ez valóban arra enged következtetni, hogy valami módon a tegez szájrészével hozható összefüggésbe. Ugyanakkor a szintén bolygáratlan Fehértó A 26. sírban a jobb alkar és a medencecsont között, közvetlenül az íjmarkolatcsontok mellett hevert, miközben a nyílhegyek egy kupacban a bal lábszár mellett voltak.⁹⁹

1/C. *Keskeny csontlécekkal díszített tegezkek.* A homokrévi 8. sír tegezeről és a részletesen tárgyalt hasonló keskeny csontlécekkal díszített tegezkekről adatok hiányában nem tudjuk eldönteni, hogy minden kétséget kizáróan galléros tegezformához tartoztak-e. Egyedül a csengelei sír vese formájú, feltehetően a tegezszáj fedelét díszítő csontlemeze alapján gondoljuk, hogy esetleg ezek is az ívelt peremlemezesekhez hasonló formájú tegezeken voltak, melyektől csupán a díszítés rendszerében különböztek. A tegezket díszítő vékony csontlécek 1,4–2,9 cm szélességűek, az ép lemezek hosszúsága 10,3–17,4 cm közötti.

2. Egyenes peremzáródású, zárt tegezkek

A tegez egykori létre gyakran csak az akasztóhorgok és veretek, ritkábban a vas tegez-merevítők utalnak. Az e típusba tartozó tegezket nem díszítették faragott csontlemezek. Az akasztóhorgok tegezszájval való kapcsolatát és számos belső-ázsiai analógia alapján eredetük kérdését is Bóna István meggyőzően tisztázta a szegvári lovas sír kapcsán.¹⁰⁰

⁹⁵ Salamon–Erdélyi 1971, 42.

⁹⁶ Garam 1995, 134.

⁹⁷ Kiss 1997, 79.

⁹⁸ Balogh 2010, 216, 81. kép 6.

⁹⁹ Madaras 1995, 17.

¹⁰⁰ Bóna 1979, 11. j. A kumbábonyi sírlelet öntött ezüst, hosszú szárú, gömbös végű akasztója kapcsán felmerült a tegezöv zárótagjaként való értelmezés lehetősége (Horváth 1991; H. Tóth–Horváth 1992, 149), azonban ez az avar kori anyagból *in situ* helyzetű példánnyal máig nem igazolt.

Többségük a 7. század 2. harmadában kirajzolódó vezéri szállásterület peremén helyezkedik el, arany- és ezüstszerelések kardokkal, arany és aranyozott álcsatos, és ezüst Martynovka-típusú övgarnitúrákkal eltemetett rangos férfiak, köztük az úgynevezett bócsai kör képviselői találhatók. Nyilván nem véletlen egybeesésről van szó, hanem arról, hogy ezeknek a korszakban átlagon felüli gazdagságú férfiúknak azonos, vagy legalábbis hasonló tegezük lehetett.

A maglódi, a Kecskemét-Sallai utcai vezérek és a fajszi (Fajszt-Garadomb C sír) alacsonyabb rangú katonai vezető sírjában vas akasztóhorgok utalnak a tegezre. A pákapusztai aranyozott álcsatos leletegyüttesben az öntött bronz Aradka-típusú, hosszú szárú akasztóveret – bronzrozzetákkal díszített tegezövre szerelve – egykor szintén a tegez rögzítésére szolgálhatott. A kunpeszéri aranykardos 3. sírban a tegezakasztó horognak levél alakú fejlemeze volt.

A felsorolt vezéri sírokon kívül az e csoportba sorolható tegezok olyan temetkezésekből származnak, melyekben – a leletegyüttesek összetétele alapján – a szűkebb környezetükben vezető szerepet betöltő egyének nyugodtak. Ilyen lehetett a gátéri 212. sírban fekvő férfi, akinek az övé, szegecsekkel felerősített akasztóhorgon függhetett tegeze. Ezüstszerelések kardja, a Sallai utcai síréval azonos veretekkel díszített öve, és lovával, ezüstveretes lószerszámaival együtt való eltemetése utal egykori rangjára.

A csontlemez nélküli tegezok között két esetben vasmerevítésre van adat: a Kecskemét-Sallai utcai¹⁰¹ és a Szolnok-Vegyiműveknél előkerült 2. sírban.¹⁰² Az utóbbi sírban az egyedi aranyozott ezüst övgarnitúra is arra utal, hogy a vasmerevítéses tegez viselője rangosabb személy lehetett. A sírból a tegezt *in situ* emelték ki, s szétbontásakor a nyak merevítésére szolgáló vaspántot fgyeltek meg.¹⁰³

Mindkét esetben fa, vagy legalábbis favázú, bőrrel bevont tegezt feltételeztek, azonban a keleti párhuzamok és néprajzi analógiák alapján kéregből készülhetett tegezekre is gondolhatunk. Bár a Kárpát-medence éghajlata nem kedvez a szerves anyagok megőrződésének, de a Tarnaméra-Urak-dűlői 1. sírban¹⁰⁴ és a kunpeszéri 6. sírban¹⁰⁵ nyírfakéreg tegezok maradványai találhatóak. A formájukat a kisebb, össze nem függő felületű maradványok alapján nem rekonstruálhatjuk, de keleti analógiáik, például Avilovkából¹⁰⁶ és a Belozerka 31. kurgánból,¹⁰⁷ támpontul szolgálhatnak. Az avilovkai sírban a tegez szája is kivehető volt, s az a láb felé nézett, vagyis a nyílvevesszők hegyükkel lefelé voltak a vége felé egyenletesen szélesedő tegezben. Hasonló tegezkonstrukció készült a kora avar kori leleteinkkel több tárgy típus kapcsán szoros kapcsolatba hozható Sivašovka 3.

¹⁰¹ H. Tóth 1981, 26–27.

¹⁰² Madaras 2009, 166.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Szabó 1965, 4. ábra.

¹⁰⁵ H. Tóth 1984, 12.

¹⁰⁶ Savin–Seměnov 1990, 81.

¹⁰⁷ Skadovskij 1897, 144.

urgán 2. sírjának festett díszű nyírfakéreg tegezeről is.¹⁰⁸ A kelet-európai¹⁰⁹ és a belső-ázsiai¹¹⁰ tegezek hasonló formája azt mutatja, hogy a sztyeppén térben és időben is ez lehetett a legszélesebb körben elterjedt forma. Ennek a tegeztípusnak a fő formai jellemzője a zárt peremkiképzés.

A Kárpát-medence avar kori emlékanyagában eddig ismertté vált tegeztípusok mellett újabb leletek felbukkanása még további tegeztípusok használatára mutathatnak rá, illetve a faragott csontdíszek rendszerének különbségeit is árnyalhatják. Például A. F. Medvedjev szerint létezett olyan tegez is az eurázsiai sztyeppén, amelyet két, szimmetrikus füffel a nyeregkápára akasztva hordhattak,¹¹¹ de ilyen tegez létét az avar kori emlékanyagban egyelőre nem tudjuk bizonyítani.

Összefoglalás

A homokrévi 8. sírból származó két, faragott csontléc tegezdíszként való értelmezése az analógiaként bemutatott avar csontdíszek előkerülési körülményei és több esetben töredék-jellege miatt ma még nem kezelhető bizonyított tényként. Ugyanakkor a testen rövidebb csontlécekkel díszített tegezek ázsiai példányai bizonyítják, hogy létezett ez a tegeztípus. Remélhetőleg avar környezetben a későbbiekben kerülnek elő olyan tegezdíszek, melyek e tegeztípus létét egyértelműen bizonyítják majd, és olyan adatokat is szolgáltatnak, mely által a tegezek formai rekonstrukciója is lehetővé válik.

¹⁰⁸ Komar 2006, Ris. 22.

¹⁰⁹ Kryganov 1990, Ris. 1.

¹¹⁰ Pl. Sut-Chol, Mongun-Tajga, Kudyrga stb. (Kenk 1983).

¹¹¹ Medved'ev 1966, 117.

Irodalom

Andrási 2000

Andrási Júlia: Avar kori varkocsszorítók. – Awarenzeitliche Zopfspangen. *Archaeológiai Értesítő* 123–124 (1996–1997) 85–123.

Antonić 2012

Antonić, B. Mikić: *Nekropola iz perioda Avarske Dominacije. Lokalitet Pionirska ulica u Bečeju*. Gradski Muzej Bečeju Glavna 25. Bečeju, 2012.

Bálint 1995

Bálint Csanád: *Kelet, a korai avarok és Bizánc kapcsolatai*. Szeged, 1995.

Balogh 2004

Balogh Csilla: Martinovka-típusú övgarnitúra Kecelről. A Kárpát-medencei maszkos vere-
tek tipokronológiája. – Gürtelgarnitur des Typs Martinovka von Kecel. Die Typochrono-
logie der Maskenbeschlüge des Karpatenbeckens. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia
Archaeologica* 10 (2004) 241–303.

Balogh 2010

Balogh Csilla: A Felgyő, Ürmös-tanyai avar kori temető. – Avar Cemetery at Felgyő, Ürmös-ta-
nya. In: Balogh Csilla – P. Fischl Klára: *Felgyő, Ürmös-tanya*. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve
– Monumenta Archaeologica 1. Szerk.: Balogh Csilla–Türk Attila. Szeged 2010, 185–381.

Balogh 2013

Balogh Csilla: *A Duna–Tisza köze avar kori betelepülésének problémái*. Doktori disszertáció,
kézirat. Budapest, 2013.

Bárdos–Garam 2009

Bárdos, Edith – Garam, Éva: *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek*. Monu-
menta Avarorum Archaeologica 9. Budapest, 2009.

Bóna 1956

Bóna, István: Die Langobarden in Ungarn. Die Gräberfelder von Várpalota und Bezenye. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 7 (1956) 183–244.

Bóna 1970

Bóna István: Avar lovassír Iváncsáról. – Grave of an avar horseman at Ivánca. *Archaeológiai
Értesítő* 97 (1970) 243–263.

Bóna 1979

Bóna István: A szegvár-sávpoldali lovassír. Adatok a korai avar temetkezési szokásokhoz. –
Das Reitergrab von Szegvár–Sávpoldal. Beiträge zu den frühawarischen Bestattungssitten.
Archaeológiai Értesítő 106 (1979) 3–32.

Börzsönyi 1904

Börzsönyi Arnold: Győri sírmező a régibb középkorból. *Archaeológiai Értesítő* 24 (1904)
15–41.

Börzsönyi 1908

Börzsönyi Arnold: Győri sírmező a régibb középkorból. *Archaeológiai Értesítő* 28 (1908)
208–230.

Csallány 1939

Csallány Dezső: Kora-avarkori sírleletek. – Grabfunde der Frühawarenzeit. *Folia Archaeologica* 1–2 (1939) 121–180.

Daim 1990

Falko, Daim: Das Gräberfeld von Zillingtal. Die Grabungen 1985–89. In: *Internationale Konferenz über das Frühmittelalter*. Tengelic, 1989. Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve 15 (1990) 155–161.

Éber 1901

Éber László: Sírleletek a régibb középkorból Abonyban és Hernádpusztán. – Gräberfunde aus dem frühen Mittelalter von Abony und Hernádpusztá. *Archaeológiai Értesítő* 21 (1901) 289–300, 314–318.

Fiedler 1992

Fiedler, Uwe: *Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau*. Bonn, 1992.

Garam 1995

Garam, Éva: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred. In: *Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary* 3. Eds.: Kiss, Attila–Garam, Éva. Budapest, 1995.

H. Hanny–Horváth 1995

H. Hanny Erzsébet–Horváth M. Attila: Gondolatok a nomád íjászat eszközeiről. – Gedanken über die Instrumentarien des nomadischen Bogenschiessens. *Altum Castrum* 4 (1995) 119–142.

Hudákov 1979

Hudákov, Ű. Sergejevič: Këk-túrki na Srednem Enissej. B: *Novoe v arheologii Sibiri i Dalnego Vostoka*. Novosibirsk, 1979, 124–206.

Kalmár 1943

Kalmár János: Nép-vándorláskori akasztóhorgok és veretek. – Metallhaken und Beschläge der Ungarländischen völkerverwanderungszeit. *Archaeológiai Értesítő* 4 (1943) 149–159.

Kenk 198

Kenk, Roman: *Früh- und hochmittelalterliche Gräber von Kudyrge im Altai*. AVA-Materialien 3. München, 1983.

Kiss 1977

Kiss, Attila: Avar Cemeteries in County Baranya. In: *Cemeteries of the Avar Period (568–829) in Hungary* 2. Ed.: Kovrig, Ilona. Budapest, 1977.

Kiss 1997

Kiss Attila: Az avar kori tegeztek csontlemezeinek kronológiájához. – Zur Chronologie der Beinbeschläge der awarenzeitlichen Köcher. *Archaeológiai Értesítő* 123–124 (1997) 75–83.

Kiss 2001

Kiss, Attila: *Das Awarenzeitliche Gräberfeld in Kölked-Feketekapu B. I–II*. Monumenta Avarrorum Archaeologica 6. Budapest, 2001.

Komar et al. 2006

Komar, V. Aleksej–Kubyšev, A. Igor–Orlov, R. Sergej: Pogrebeniâ kočevnikov VI–VII. vv. iz Severo-zapadnogo Priazovâ. – Nomad Burials of VI–VII v. from North-West Azov Reaches. B: *Stepi Evropy v epohy srednevekovâ* 5. Donetsk, 2006, 244–375.

Kovrig 1957

Kovrig Ilona: Kora avar kori sírok Törökbálinton. – Deux tombes avars de Törökbálint. *Folia Archaeologia* 9 (1957) 119–133.

Kovrig 1999

Kovrig Ilona: A keszthely-belvárosi avar kori temető feltárásának folytatása. *Zalai Múzeum* 9 (1999) 99–119.

Kovrig–Korek 1960

Kovrig, Ilona–Korek, József: Le cimetiére l'époque avar de Csóka. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 12 (1960) 257–287.

U. Kóhalmi 1972

U. Kóhalmi Katalin: *A steppék nomádja lóháton, fegyverben*. Budapest, 1972.

Kruglov 2005

Kruglov, E. Valentinovič: Složnosostavnije luki Vostočnoj Evropi rannevo srednevekovâ. – Compound-complex Bows of Early Mediaeval Eastern Europe. B: *Stepi Evropy v epohy srednevekovâ* 4. Doneck, 2005, 73–142.

Kürti 1983

Kürti Béla: Az avarok kora (567/568–805). In: *Szeged története I/1*. Szerk.: Kristó Gy. Szeged, 1983, 162–218

Kürti 1984

Kürti, Béla: Ob aziatskom proishož'genii odnogo tipa avarskih kolčanov v Karpatskom baseně. In: *Problemi archeologii stepej Evrazii*. Red.: Martynov, A. Ivanovič–Erdélyi, István–Molodin, V. Ivanovič. Kemerovo, 1984, 112–121.

László 1944

László Gyula: *A honfoglaló magyar nép élete*. Budapest, 1944.

László 1946

László Gyula: *A népvándorlás lovasnépeinek ősvallása*. Kolozsvár, 1946.

László 1976

László Gyula: A bócsai fejedelmi sír és a keceli kard. *Cumania* 4 (1976) 87–114.

Madaras 1981

Madaras László: A Szeged-Fehértó A és B temetők anyagának összehasonlító vizsgálata. *Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 1981, 34–64.

Madaras 1991

Madaras László: A szentes-kajáni temető és néprajzi vonatkozásai. *Folklór és Ethnographia* 57. Debrecen, 1991.

Madaras 1995

Madaras, László: The Szeged-Fehértó „A” and „B” Cemeteries. In: *Das Awarische Corpus – Avar Corpus Füzetek III*. Eds.: Kovrig, Ilona–Madaras, László. Debrecen–Budapest, 1995.

Madaras 2004

Madaras László: Kora avar sírok Öcsödőről. – Frühawarenzeitliche Gräber in Öcsöd. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 10 (2004) 339–363.

Madaras 2009

Madaras László: Kora avar kori sírok Szolnok határában. – Grave of the Early Avarian Age in the Vicinity Szolnok. In: „*In terra quondam Avarorum...*” *Ünnepi tanulmányok H. Tóth Elvira 80. születésnapjára*. Szerk.: Somogyvári Ágnes–V. Székely György. *Archaeologica Cumanica* 2. Kecskemét, 2009, 165–173.

Marosi–Fettich 1936

Marosi Arnold–Fettich Nándor: *Dunapentelei avar sírleletek. ¾ Trouvailles avars de Dunapentele*. *Archaeologia Hungarica* 18. Budapest, 1936.

Medvedjev 1966

Medvedjev, A. Filippovič: *Ručnoje metatelnoe oružie. Luk i strelí, samostrel VIII–XIV vv.* Samostrel, 1966.

Nagy 1998

Nagy Margit: Ornamenta Avarica I. Az avar kori ornamentika geometrikus elemei. – Ornamenta Avarica I. Die geometrischen Elemente der awarenzeitlichen Ornamentik. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 4 (1998) 377–459.

Paroli–Ricci 2005

Paroli, Lidia–Ricci, Marco: *La necropoli altomedievale di Castel Trosino*. *Ricerche di Archeologia altomedievale e medievale* 32–33. Firenze, 2005.

Pletněva 1981

Pletněva, S. Aleksandrovna: *Stepi Evrazii v epochu sredneveková*. Moskva, 1981.

Prummel 1992

Prummel, Wielske: Early Medieval Dog Burials Among The Germanic Tribes. *Helinium* 32/1–2 (1992) 132–194.

Rácz 1999

Rácz Zsófia: A madaras-téglavetői avar temető (Kőhegyi Mihály ásatása 1959–62). – Das awareische Gräberfeld von Madaras-Téglavető (Ausgrabungen von Mihály Kőhegyi 1959–62). *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 5 (1999) 347–395.

Ranisavljev 2007

Ranisavljev, Aleksandr: *Ranosredn'evkovna nekropola kod Mokrina*. – *Early medieval necropolis near Mokrin*. Srpsko Arheološko Društvo 4. Beograd, 2007.

Salamon 1995

Salamon, Ágnes: The Szeged-Makkoserdő Cemetery. In.: *Das Awarische Corpus – Avar Corpus Füzetek* IV. Ed.: Madaras, László. Debrecen–Budapest, 1995, 109–207.

Salamon–Cs. Sebestyén 1995

Salamon, Ágnes–Cs. Sebestyén, Károly: The Szeged-Kundomb Cemetery. In.: *Das Awarische Corpus–Avar Corpus Füzetek* IV. Ed.: Madaras, László. Debrecen–Budapest, 1995, 8–109.

Salamon–Erdélyi 1971

Salamon, Ágnes–Erdélyi, István: *Das Völkerwanderungszeitliche Gräberfeld von Környe*. *Studia Archaeologica* 5. Budapest, 1971.

Savin–Semënov 1990

Savin, A. Mihajlov–Semënov, A. Igor: *K rekonstrukcii luka hazarckogo vremeni. Problemi issledovan'â pam'âtnikov arheologii Severskogo Donca*. Lugansk, 1990.

Skadovskij 1897

Skadovskij, G. Lvovič: Belozerskoe gorodišče Chersonkogo uezda, Belozerskoj volosti i sosednie gorogišča i kurgani meždu nizov'em r. Ingulec i načalom Dneprovkogo limana. *Trudy VIII. Archeologičeskogo S'ezda v Moskve 1890 g.* 3. Moskva, 1897, 81–85.

Straub 1997

Straub Péter: Avar kori tegezdszító csontlemezek. Motívumtipológia és kronológia. – Awarzeitliche Beinplatten als Verzierungen von Köchern. Typologie der Motive und Chronologie. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 3 (1997) 117–151.

Straub 1998

Straub Péter: A sivašovkai 3. kurgán 2. sírjának faragott mintájú nyírfakéreg tegeze. – Der Birkenrindenköcher mit geschnitztem Muster aus dem Grab 2 des Kurgans 3 von Sivašovka. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 4 (1998) 325–342.

Straub 2006

Straub Péter: Kiegészítés a kora avar kori tegezcsontok időrendjéhez. – Ergänzung der Chronologie frühawarenzeitlicher beinerner Köchenplatten. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2006, 163–177.

Szabó 1965

Szabó János Győző: Az egri múzeum avar kori emlékanyaga I. Kora avar kori sírleletek Tarnaméráról. – Der awarenzeitliche Fundbestand des Museums von Eger I. Frühawarenzeitliche Grabfunde aus Tarnaméra. *Az Egri Múzeum Évkönyve* 3 (1965) 29–71.

H. Tóth 1981

H. Tóth Elvira: A kecskemét-sallai úti avar sírlelet. *Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 1981, 11–33.

H. Tóth 1984

H. Tóth Elvira: Korai avar vezetőréteg családi temetője a kunbábonyi kagán szállásterületén. *Múzeumi Kutatások Bács-Kiskun Megyében* 1984. Kecskemét, 1984, 10–20.

H. Tóth–Horváth 1992

H. Tóth, Elvira–Horváth, Attila: *Kunbábony*. *Das Grab eines Awarenkhaqans*. Kecskemét, 1992.

Török 1994

Török, Gyula: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Solymár. Mit Beiträgen von M. Ferencz und I. Takács. In: *Das Awarische Corpus – Avar Corpus Füzetek. I.* Hrsg.: Madaras, László–Szentpéteri, József. Debrecen–Budapest, 1994.

Trugly 1993

Trugly, Sándor: Gräberfeld aus der Zeit des awarischen Reiches bei der Schiffswerft in Komárno II. (1987–1989). *Slovenská Archeológia* 41 (1993) 191–307.

Vörös 1999

Vörös István: Germán ló-kutya kettős sírok Keszthely avar kori temetőjében. – Germanische Pferde-Hunde-Doppelgräber im awarenzeitlichen Gräberfeld von Keszthely. *Zalai Múzeum* 9 (1999) 121–152.

Werner 1986

Werner, Joachim: *Der Schatzfund von Vrap in Albanien*. Studien zur Archäologie der Awaren 2. Wien, 1986.

THE CARVED BONE PLATES OF GRAVE 8 FROM MOKRIN (SRB).

NEW DATA TO THE TYPES OF THE AVAR AGE QUIVERS

CSILLA BALOGH

The grave 8 of the Avar cemetery from Homokrév was described about first by Gyula László in 1946 (Fig. 1. 2.). From among the finds, he reconstructed the two bone plates with meander ornaments as belt mounts (Fig. 1. picture 3). However, in my opinion, they did not belong to a belt but decorated a quiver.

No similar bone slat ornamentation can be found among the Avar bone objects, the best parallels can be found between their meander band ornamentation and that of the rectangular slat hair-grips characteristic of the middle Avar-age finds and the incrustated chairs of the cemetery in Zamárdi (Fig. 6).

The two bone plates lay across the waist, in more or less one axis. The former position of the slats of the Homokrév find resembles that of the bone slats on the birch-bark quiver found in kurgan 58 in the Mongun taiga. (Fig. 7. 1, 5). The quiver unbound of the belt was placed on the abdomen of the dead body. The hook mount at the end of the left plate was used for hanging the quiver.

Narrow, ornamented bone slats are known from further six graves in the Avar age finds of the Carpathian Basis, which may have ornamented quivers similarly to the ones in Homokrév (Fig. 7–8).

The typical feature of these quivers is that none of them had curved brim plates, they were hung up by the support of looped hooks, no rectangle belt end or animal-head-shaped fittings belonged to them and there are no quiver belts ornamented with rosettes either.

For the time being, there is no data about the form and shaping of the brim of these quivers. The available data are not yet enough to decide whether the quivers ornamented with narrow slats, based on their form belong to the group of so called “collared” quivers, the top of which was truncated-cone-shaped, often with a lid, and only the system of their ornamentation differed from or were related to other quiver forms.

Among the ornamentation of quivers with bones, there are motifs which did not belong to the earliest types but appeared in the early Avar as well as in the middle Avar age (Straub 1997/3, 4., 5/b, 6. and 9. motifs).

Most of the discovery places of the quiver group are in a small geographical area, about 120 km along the Lower Tisza, they stretch close to the river between Csengele and Óbecse (Fig. 9. picture 2).

Several types of quivers were discovered among the Avar-age finds. Most of them are “collared” quivers (type 1), which have been found in different varieties: ornamented with metal (Bócsa-type quivers) and carved bone plates (quivers with curved brim plates). The ornamentation of quivers with narrow, curved brims is an invention in the Carpathian Basin, it is not known whether they were used in the East.

Quivers ornamented with narrow slats supposedly belong to the group of “collared” quivers.

Often only hanging hooks and mounts, rarely iron props seem to prove the one-time existence of quivers. Quivers of this type were not ornamented with carved slats (type 2).

Most of them were typical for graves of high-rank men buried with swords decorated with gold and silver fittings and were outlined on the edge of the chieftains' quarters in the central part of the region between the Danube and the Tisza in the middle third of the 7th century. Rarely, they had iron props. These quivers had a downward steadily widening form with a closed brim by eastern analogy (e.g. from Avilovka and Belozërka kurgan 31.).

Hopefully, quiver ornaments will later be found in Avar surroundings, which will clearly prove the former existence of quivers decorated with short bone slats, and will also provide data that will contribute to the reconstruction these quivers.